

letnik ||
številka

4

jezik
in
slovstvo

1956/57

Jezik in slovstvo

Letnik II, številka 4

Ljubljana, 15. januarja 1957

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki za jezikoslovni del: dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut v Ljubljani (NUK)

za literarnozgodovinski del: dr. Lino Legiša, Ljubljana, Vrhovčeva 6

za metodološki del: dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16 (odgovorni urednik)

Janko Moder, Ljubljana, Titova 73 (tehnični urednik)

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,

Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,

tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani

štev. 60-KB-1-Ž-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;

za dijake, ki prejemaajo list pri poverjeniku, 360 din;

za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina četrte številke

A. Bajec	Slovanske izposojenke	145
Joža Mahnič	Slog in ritem Cankarjeve proze	152
Silva Trdina	O jezikovni natančnosti	160
F. Jakopin	K izgovoru končnega in predkonzonantičnega	166
France Jesenovec	Jurčič romantik	168
Marijan Zadnikar	Likovni slogi na tujem in doma	174

Zapiski

France Vodnik	Troje opozoril literarnim zgodovinarjem	183
Anton Svetina	K snovi za roman Požganica	185

Slovniske in pravopisne drobtine

Ivan Tominec	Ploviti, sploviti	189
Ivan Tominec	Vodna tehtnica	189
Ivan Tominec	Nekaj o osebnih zaimkih	190
Fr. Jesenovec	Gradim na objektih	190
Ivan Tominec	K pomenu glagolov »priznati« in »pripoznati«	190

Odgovori in pogovori

L. Čermelj	Sonce z veliko ali z malo	191
R. Kolarič	Pisatelj Meško živi na Selah	191
Viktor Smolej	Še enkrat Sele	192

SLOVANSKE IZPOSOJENKE

To so knjižne besede in niso nastale med ljudstvom. Če preprosti človek danes rabi katero izmed njih, jo je pač dobil iz knjig, še rajši iz časnikov. Marsikatera se je že tako zakoreninila, da je ne čutimo več za knjižno besedo. To je razumljivo, saj gre za slovanski koren, ki ga je slovenščina morebiti ohranila v sorodni besedi. Včasih smo vzeli namesto izposojenke besedo iz drugega slovanskega jezika, a pri tem nismo pomislili, da je tudi tam izposojena. Čemu n. pr. preganjati *barvo* ter jo nadomestiti s hrvaško *bojo*, ki je iz turščine?

Tudi pogledi na slovanske izposojenke niso enotni. Puristi jih živo zagovarjajo, domačnostni pisci se jih močno otepajo, češ da delajo jezik papirnat. Boj med obema strujama je dosegel višek, kadar ga je podpihovala politika. Če hočemo stvar trezno presoditi, moramo politiko izločiti in gledati samo na potrebo. Tega načela se je držal tudi Breznik v znameniti razpravi o jeziku naših časnikarjev in pripovednikov (poznati bi jo moral vsakdo, ki se ubada s slovenskim pisanjem).

Ko smo s Trubarjem dobili knjižni jezik, je bilo besedišče še dokaj revno. Trubar si je pomagal tako, da je jemal izraze iz nemščine. Pri tem je predvsem gledal na razumljivost, prav malo na čistost jezika. Njegove nastopnike je to motilo. Jeli so iskati domačih besed po drugih narečjih in z njimi nadomeščati nemščizme. Krelj, ki je bil med našimi protestanti jezikovno najbolj razgledan, je celo rad zapisal po kako hrvaško besedo. To so bile prve slovanske izposojenke v našem knjižnem jeziku. Pri tem je ostalo prav tja do Pohlina, ki je začel zavestno hoditi naposodo k drugim Slovanom, zlasti Čehom in Hrvatom. Mož seveda ni imel zmerom srečne roke, vendar so mu obveljale baržun, bolest, budalo, ganotje, geslo, odpor, orjak, sluga, tajen, važen. Nekaj jih je uvedel tudi Gutschmann: čarovnik, krvnik, okruten, oporoka, osveta, samostan, sidro, uradnik. Vodnik je sam ustvarjal besede in navadno kar dobre, presadil pa je k nam besede pivo, strast, svoboda, vojak in ob ruskem pohodu prek naših krajev besedi premirje, polkovnik. Ravnikar je občutil potrebo po izrazih nprav, nraven, občestvo, velblod. Metelko je vpeljal stolp, poleg njega z bolj nesrečno roko jaditi se, vesmirni svet. Zupan se je zlasti navduševal za Ruse: borba, ljubimec, priroda, razlika, soprog. Dajnko je prvi pisal broj, lahkomiseln, nabožen, starosta. Več tega je narekovalo Jarniku vseslovansko navdušenje: čustvo, nega, nežen, pester, podroben, prapor, predlagati, predpostaviti, vonj, zavesa, životvoriti. Kar je bilo še sicer slovanskih izposojenk sprejetih v naš knjižni jezik do l. 1833, jih ima Murko: bager, blagoroden, bólnica, čepica, dejstvovati, kovaren, krasen, mrtvilo, nedostatek, očividien, papiga, sposoben, svojstvo, točka, usoda, zločin, znak, zvok, zvoditi, žezlo.

Dotlej je o sprejemu še poglavitno odločala potreba, a poslej to ni bilo več edino sodilo. Ta ugotovitev velja že za besede, sprejete z drugim valom ilirizma, ko se je začelo nasilno približevanje. Zdaj smo iskali rešitve v naslonu na južne sosede, zdaj na mogočni ruski narod. Pri

tem žal nismo jemali samo potrebne izraze, marveč smo zavestno zame-tovali domače besede ter jih nadomeščali s slovanskimi. Kako se je to dogajalo, je sijajno pokazal Breznik v zgoraj omenjeni razpravi. Zatorej bodi naša naloga tukaj omejena samo na ugotavljanje, kaj je potrebno in kaj odveč. Prav to je ob silnem navalu slovanskih izposojenk naj-nujnejše. Pri tem moramo imeti pred očmi, da lepo razvit knjižni jezik potrebuje brez primere več besed kakor vsakdanja govorica. To dejstvo pa prinaša s seboj žalostno nujnost, da mora biti vsak knjižni jezik bolj ali manj papirnat. Menim, da bi bilo temu obravnavanju najbolj v prid, če bi najprej govorili o takih izposojenkah, ki jih je raba splošno in brez pridržka sprejela, zatem o tistih, ki jih SP odklanja, nazadnje o dvom-ljivih primerih, za katere teče pravda že vrsto let.

Slovanske izposojenke je treba obravnavati hkrati s knjižnimi besedami, ki so jih za potrebo ustvarili posamezniki in so se prijele. Tudi te so narejene iz slovanskih korenov s slovanskimi priponami, a so umetne, saj niso nastale med preprostim ljudstvom, čeprav so narejene po zgledu ljudskih. Če upoštevamo obe ti plasti besedišča, potem je — kakor v vsakem drugem knjižnem jeziku — knjižnih besed mnogo več kakor ljudskih. Seveda so te zadnje brez primere pogosteje rabljene kakor knjižne. V vsakdanjem govoru nam zadostuje nekaj tisoč besedi, lepo razvit knjižni jezik jih ima vsaj tolikokrat po deset tisoč. Iz tega sledi, da pač niso samo besede tisto, kar dela jezik ‚papirnat‘, pač pa način, kako jih uporabljamo in vežemo. Papirnat jezik lahko očitamo piscu, ki v ljudsko povest tlači umetno narejene izraze, ne moremo pa zameriti povesti, ki se godi n. pr. v Prekmurju, če uporablja izraze, ki so kranjskemu ušesu novi, skratka, če se oddaljuje od ‚standardnega‘ knjižnega jezika. Tako smo načeli vprašanje narečnih besed. Če velja že od prvih začetkov naše književnosti, da sme pisec naposodo po čistejši izraz k narečju in da se iz narečij dopolnjuje knjižno besedišče, potem nikakor ne moremo obsojati vzhodnih besed samo zato, ker niso kranjske ali celo samo ljubljanske, n. pr. hasniti, danj, idem (grem), itak, liki, navoliti se (naveličati se), otavek, Bog plati, posel, praženek, razsoha, sva-stična, svedok, tenja (senca), vrač, zbočki pogledati itd. Ker je tudi belo-kranjščina slovensko narečje, ne moremo kar tako odkloniti številnih Župančičevih posebnosti, češ da so kroatizmi.

V knjižni slovenščini je množica slovanskih izposojenk, ki so splošno in brez ugovora sprejete in se njih ‚papirnosti‘, bi dejal, ne zavedamo več. Med njimi je kopica strokovnih términov iz vseh panog znanosti, največ tistih, ki so jih slovenili v prejšnjem stoletju (naravoslovje). Navesti hočem precejšnje število dokaj vsakdanjih besed, da bo vsakomur jasno, kam bi nas pripeljala prenapeta ozkosrčnost: bajka, barje (Cankar se mu je sicer izognil z vrhniškim *na mahu*), batina, beda, beležiti, blago-roden, blagovest, brusnica, budalo, bujen, carina, čaj, čar, čarati, čarov-nik, čarovnica (za ljudsko coper, coprati, veščec, vešča), čepica, čipke, čustvo (ki je popolnoma izrinilo nekdanje čutje), deber (soteska), dejstvo (za nekdanje dejanje), dobava, dobaviti, dobavitelj (ki je zaradi pomenske tančine izrinil založnika, zakladati), dojem, dostojen (domači sposoben je dobil ožji pomen), dostojanstven, dostava, došlec, duševen, galeb, geslo,

globa, gmoten, godba, grb, grinja, hotnica, hraber, izjava, izkrcati, izložba, izmišljotina (poprej izmišljija), izraz, izvesek (prej izobesek), izvolite, izvor, jedek, kisik, klanjati se, kolek, kólo (poprej kolobar), kovček, krasen, krinka, krojač (prej šivar), krsta, krvolok, krvnik, lepenka, letak, ličinka, lokvanj, lutka, mitnica, milo, mogotec, mornarica, mrtvilo, nabožen, načelo (Vodnik je naredil vodilo), načrt, načitan, nadarbina, nadzirati, nadzornik, napev, narečje, naslov, natečaj (prej razpis), nazor, nebotičen, neizbežen, nesmisel, niz, noj, nrav, nraven, občestvo, občinstvo, obkoliti, oblika (prej podoba), obliž, obrazec, obširen, obzorje (Stritar je rekel obnebje), odličen, odnošaj, odpor, odtенок (različica in tančina sta tudi umetni), odzvati se (poprej samo oglasiti se), ognjevit (poprej ognjen), ograzati, oklop (prej oklep), okvir, opredeliti, oprezen, oporoka, opustošiti, oseka, osredotočiti, ovekovečiti, paluba, papiga, pavlinček, pehota, pelod, pesnik, pesmarica, pivo (poprej ol), plemič, pletilja, plima, plin, pluta, ploščad, pobratim, podladje, podmena, pohod, pojem, pokost, pokrovitelj, polk, položaj, ponos, poročnik, posadka, posestrima, posledica (poprej nastopek), poslovnik, postavka, postopica, posvetiti, potomec, povod (poprej prilika, priložnost; beseda ni dovoljena v pomenu vzroka), pozor, pozorišče, požrtvovalen, vse sestavljenke s pra- (Trubar je pisal preded), pravosodje, pravnik, pravcat, predavanje, predlagati, predlog, predpostaviti, predpona, prestol, prevesti, prekotnica, prekis, premirje (Stritar pomirje), pretvarjati (prej spreminjati), prezirati (prej zaničevati), pristan, pristaš, privid, pribitek, pridih, prislov, prispevati, pristroj (aparati), privrženeč, pripravnik, promet, proslaviti (poprej samo praznovati), prospeh, prostran, proizvod, prtljaga, prvoten, psovka, razborit, razediniti, razglabljati, razkošen, razkol, razlog, razred, razsol, razočarati, razvrat, redar, rokotvoren, rula, samokres, samonikel, samobiten, samodržec, samoroden, samovar, sadra, samostan, sestajati (iz česa), siga, sidro (prej maček), skupščina, skat, skladatelj, skoba, skobelj, slavolok, slepa ulica, sloga, slog, sloj, slon, sljuda, sluz, smilje, smisel, smotka, smokev, smer, snežinka, sončarica, soočiti, sobolj, soprog, sovršen, soznačen, sostav, sorazmerje, spevoigra, spletká, splav, spor, stalež, stolp, strast, starodaven, stih, strelnica, stavka, stolnica, stroj, sredstvo, sredozemlje, svetilka, svoboda (v vzh. narečjih sloboda), ščitonoša, škrge, škrob, šlem, talec, tamburica, telečjak, temeljit (iz grščine preko hrvaščine z nemško metaforo gründlich; Stritar je pisal samo natančen), tetrev, tiralica (prej iskalnica), tlak, tjulenj, tovarna, troblja, udoben, ukrasiti, upravljati, urad, uradnik, usoda, uspeh, ustava, usluga, valovanje, vzenje, verolomen, vse sestavljenke z vele-, veper, vesna, velblod, vitek, visokoroden, vitorog, vladika, vloga, vodja, vonj, vodik, vpliv, vsota, vzpostaviti, zabava, zadruga, zakup, zaliv, zanesenec, zamazka, zasluga (prej zasluženje), zbornik, zlog, značaj, zlovešč, zvok, zvodnik, žezlo, žica, žig, živahen, živelj, živeč (Vodnik je naredil čutnico), životariti, žreb, župnik. Takih splošno sprejetih in neizpodbijanih slovanskih izposojenk je s sorodstvom vred nekaj tisoč, torej precej več kakor vseh ljudskih izposojenk.

V drugi skupini so slovanske izposojenke, ki SP pred njimi svari s križcem in so torej ostro prepovedane. V oklepaju navedeni domači izrazi jih popolnoma nadomeščajo: boja (barva), bolovati (bolehati, bolan

biti), broj (število), čin (dejanje; pač pa je dovoljen v pomenu ranga), činovnik (uradnik), daleko (daleč, daljno-), dejstvovati (delovati), dirniti (zadeti, ganiti), dirati (dotikati se), diviti se (čuditi se), diven (čudovit), divota (čudo), dojmiti se (ganiti, pretresti, zadeti), ganotje (ginjenost), gospica (gospodična), groznica (mrzlica, treslika), imejitelj (imetnik), imendan (god), ipak (vendar), iztok (vzhod), izvanreden (izreden), izvesten (neki), izvestnost (gotovost), jadicovati (tožiti, tarnati, javkati, zdihovati), lihvar (oderuh), načičkati (nališpati), načiniti (napraviti, storiti), nadmoč (premoč), nadmodriti (premodriti, preslepiti), nadležna oblast (pristojna), nagodba (pogodba; vendar se splošno rabi avstro-ogrška nagodba), na licu mesta (na kraju samem), napram (do, proti), nebroy (brez števila, nešteto), nečas (nepravi čas), nečuven (nezaslišan), neodoljiv (neustavljiv, neudržljiv, nepremagljiv), nezavisen (neodvisen), obitelj (družina, rodovina), oddvojiti (ločiti), odgojiti (vzgojiti), odgonetiti (uganiti), odoleti (kos biti), oduševiti (navdušiti), omladina (mladina), opasen (nevaren), opetovano (vnovič), oriti se (razlegati se), osobit (poseben), osporavati (izpodbijati, oporekati), poprišče (torišče), posedovati (v lasti imeti), postopati (ravnati s kom; pač pa je slovensko: postopati po vasi; pravni izraz postopek se je že ukoreninil), predbacivati (zraven še grd germanizem; slov. očitati), pristanek (privoljenje, soglasje), v prilog (v prid), protiviti se (ustavljati se, nasprotovati), razstanek (razhod, slovo), remek delo (mojstrovin), skiniti (sneti), slavlje (slavnost), snimek (snemek), spas (rešitev), stranpotica (kriva pot), udejstviti (uresničiti), udejstvovati se (delovati), ujediniti (zediniti), upropastiti (uničiti), vzhičenje (navdušenje), zaviseti (odvisen biti), žalibog (žal). Prepovedani so goli orodniki: čudom (v čudu), koncem (na koncu), početkom (na začetku), potom (po), povodom (o priliki), rodom (po rodu). Kdor trezno pretehta gornje prepovedi, pač ne more trditi, da je SP prestrog, saj gre za slovenskemu ušesu neprijetno izražanje, ki se ga celo časnikarji že sramujejo. Edino *čim* (v pomenu brž ko, kakor hitro) se zaradi kratkega izražanja trdovratno drži in se bo nemara kljub prepovedi obdržal, posebno ker ga podpira pristno domača raba *čim — tem*.

Naslednje besede je SP zaznamoval z zvezdico. Kaj mu pomeni zvezdica pri slovanskih izposojenkah? Prav gotovo ne tistega, kar ob ljudskih izposojenkah. V tem primeru je torej raba zvezdice vsaj pomanjkljivost, ki bi jo bilo treba nadomestiti s kakšnim drugim znamenjem, če je le-to sploh potrebno. Ne pomeni namreč, da gre za ljudsko besedo, marveč kaže na knjižno rabo, saj celo predlaga nadomestke. Vendar so po SP z zvezdico zaznamovane slovanske izposojenke že tako zakoreninjene, da si jih ne upa prepovedovati. Dober stilist se jim bo seveda z lahkoto izognil, iz časnikarskega jezika pa težko da bi jih še preganili. SP je torej ubral neko srednjo pot, ki nikogar ne zadovoljuje popolnoma. Kdor hoče pisati po domače, se jih bo izognil s senenim vozom, slavofilom bojo sladka paša. Oglejmo si torej vsako posebej in nadomestek zanjo: *baš* je uvedel Levstik, Stritar pa je vse svoje *baš* pozneje popravil (prav, ravno), morda prestrogo, ker je beseda znana tudi našim narečjem; *baviti se* (ukvarjati se), res pa je, da ne moremo več pogrešati *zabave*; *bedastoča* je popolnoma odveč (neumnost), vendar jo držé sorodnice *bedak*, *bedast* itd.; *blesteti* (bleščati) in *bol* (bolečina) se neka-

terim zdita pesniški; pri besedi brigati se je zvezdica čisto odveč; celokupen (celoten); cepidlačiti (dlako cepiti); pri besedi čtivo (berilo) SP ni dosleden, saj dovoljuje čitati poleg brati; dočim (medtem ko, a); dosloven (dobeseden); grudi (prsi) je nepotrebna pesniška cmera; ob sestavljenkah z *ino-* kaže SP trojno obravnavo: inozemec je dovoljen, inostranec ima zvezdico, inoverec celo križec; dosledno to ni, čeprav je raba res takšna; izvestje (poročilo); jaditi (jeziti, togotiti), kist (čopič); nalikovati (podobn biti) je nepotrebna beseda, pač pa ne moremo več prebiti brez nalike; nedostajati, nedostatek sta izrazita purizma, ker je manjkati ljudska izposojenka; popolnoma odveč so: neumoren (neutrudljiv), odraz (odsev), odražati se (odsevati, odbijati se), oklevati (obotavljati se, omahovati), okrilje (naročje), odvraten (zoprn, gnusen), ostaviti (zapustiti), ostavka (odstop), osveta (maščevanje), otrov (strup), oživotvoriti (uresničiti, oživiti), od pamtiveka (kar pomnijo), pobuna (upor), plamteti (plameneti), poedin (posamezen), posetiti (obiskati; posetnica bo seveda ostala), povestnica (zgodovina), potankost (nadrobnost), potvoriti (popačiti, ponarediti), potvorba (ponaredek), pravec (smer); trdovratno se rabi *predel* v pomenu (po)krajine (kaj se res ne dá nadomestiti?!); preki sod (nagla sodba), preinačiti (predrugačiti), prosjačiti (beračiti), radi (zaradi), pušiti (kaditi), rob (suženj), spužva (morska goba), zasluge steči (pridobiti), stremeti (prizadevati si; za stremuha pa ne bo zadostoval prizadevnež), svrha (namen), svojski (poseben, samosvoj), svojstvo (lastnost), šetati (sprehajati se), štediti (varčevati), tuga (žalost, toga), tvrdka (firma, podjetje), učiniti (narediti, storiti), uvaževati (upoštevati), zagonetka (uganka). — Gornje izposojenke bi moral SP še enkrat prerešetati. Morebiti bo tej ali oni zaradi potrebnosti ali, ker jo pozna katero narečje, dal vstopnico v knjižno besedišče, pretežno večino naj pa kar pogumno križa. Tako odpade dvoumna raba zvezdice.

V tretji skupini so slovanske izposojenke, ki so sicer brez potrebe vdrle v knjižni jezik, saj so izpodrinile še žive domače besede, vendar pa so se tolikanj trdno zakoreninile, da jih SP ne preganja z nobenim znamenjem. Neredko so si z domačo besedo razdelile pomensko področje in so res nepogrešljive. Ravno ob teh besedah se je bil in se še bije hud boj. Zagovorniki ljudskega jezika bi jih brez usmiljenja iztrebili, vendar nimajo upanja, da bi pri časnikarjih ne pogoreli. Po našem mnenju je SP prav naredil, da jih ni izobčil, na drugi strani pa je vendarle potrebno te izposojenke oceniti, morda jim dati znamenje, ki ne bodi prepoved, marveč opozorilo. V naslednjem jih hočemo pregledati in jih primerjati z domačinko, ki jo spódrivajo. Tako bo piscu na voljo, da izbere to ali ono, kakršna je pač vrsta jezika, ki ga hoče pisati: bodriti, bodrilo — spodbujati, spodbuda; bodočnost — prihodnost; boleost, bolnica — bolečina, bolnišnica; boriti se, borba, borec — bojevati se, boj, bojevnik; briga, brigati se, brižen — skrb, skrbeti, meniti se za kaj, skrben; brodovje — ladjevje; brz, brzina — hiter, hitrost; četa — krdelo; čitati, čitanka, čitatelj, čitalnica — brati, berilo, bralec, bralnica (za čitljiv ni domače besede); član, članarina — ud, udnina (ni pa izraza za članski, članica); čud — narava; čuvati — varovati (čuvaj je domača beseda); dovtip, dovtipen — šala, šaljiv; doznati — izvedeti; dragocen, dragocenost — drag, dragotina; dražest, dražesten — mik, mičen (dražest je grdo pre-

vedena po nem. Reiz in se je Hrvatje sami otepajo); gorostasen — velikanski; graditi — zidati (današnji pomen je močno prerasel prvotnega, ne verjamem, da bi besedo še mogli pogrešiti); imovina, imovit — premoženje, imetje, posest, premožen; iskren — odkrit, odkritosrčen; istina — resnica; istoveten, istovetiti — isti, istiti; izpit — skušnja; jamčiti, jamstvo — porok biti, poroštvo; jarka luč — živa, ostra l.; javen — očiten (za javnost včasih ni nadomestka); kititi — zaljšati, lepšati, lišpati; kleveta — obrekovanje; knjiga, knjigarna, knjižen — bukve, bukvarna, bukovski (nimamo pa izraza za književnika, književnost); kolebati — omahovati; koprena — tančica; kovarstvo, kovar — spletkar, spletkar; krut — grozovit; lahkomiseln — lahkomisljen; lanec — veriga, okovi, spone; laskati se — dobrikati se, prilizovati se; lest — zvižaja; licemer — hinavec; livada — travnik, loka; ljubimec — ljubi, ljubej; luka — pristan(išče); malenkost — malost, malota; mladež — mladina; možen, možnost — mogoč, mogočnost; mržnja, mrziti — sovraštvo, sovražiti; motriti — opazovati, gledati; nabaviti — omisliti (vendar za nabavo in pod. nimamo izraza); nadoknaditi — nadomestiti, pristoriti; naknaden — kasnejši; nagrada — darilo (danes je že pomenski razloček); namera, namerno — namen, nakana, nalašč (za namen ni izraza); nameravati — namerjati; nalog — ukaz, povelje; nasilje, nasilen — posilje, posilen (že iz rabe); naslednik, nasledovati, nasledek, naslednji, naslednjič — nastopnik, nastopiti za kom, nastopek, sledeči, prihodnjič (vendar za vse izrastke tega korena nimamo domačega izraza); naznačiti — nakazati; nečak — stričnik; nega — oskrba, varstvo, gojitev; nestvor — pošast, spaka; neuk — neveden; neumesten — nepriičen, neprikladen; nežen — mehak, rahel (vendar ima nežen širši, zato pa bolj bled pomen); nihati — gugati, zibati, omahovati (kaj pa nihaj?); obala — breg, obrežje; obvestiti — sporočiti, naznaniti; očividni — očiten; odlikovati (se) — poslaviti, izkazati se, obnesti se (vendar za odliko in odlični ni nadomestka); odmor — oddih, počitek, počitnice; odobriti — potrditi (vendar že pomenska tančina); odsoten — nenavzoč; oglas — oznanilo; ogorčen — razkačen, razdražen; ogromen — velikanski; okorel — tog; opozoriti — opomniti; orjak — velikan; ostrog — tabor(išče); osvestiti se — zavedeti se; otvoriti, otvoritev — odpreti, odprtje (že pomenska tančina); označiti — zaznamovati; ožigosati — ošibati; pasma — pleme; pester — pisan; pirovanje — gostija, svatovanje; podel — umazan, nizkoten, prostaški; podnos — podstavek; podroben — nadroben; pojav, pojaviti se — prikazen, prikazati se (vendar že pomenski razloček); ponovno — vnovič, znova, na novo; poreklo, po poreklu — izvor, po rodu, doma; poveriti — zaupati; prapor — zastava; predstavnik — zastopnik; prelest — mik, omama; prekiniti — pretrgati, presekati, ustaviti; pretiran — prenapet, pregnan (hrv. izraz je dobesedni nem. übertrieben); prisoten — navzoč(en); природа — narava; prijati — všeč, pogodu biti, ugajati; pro- za pre- je po hrv. vplivu (izjemi sta prostor in prodaj), vendar imajo dvojnice že pogosto različen pomen; propal — izprijen, pokvarjen; prosvetljen — razsvetljen (vendar samo prosveta); proslul — razvpit, znan, glasovit; protislovje — nasprotje; pronikniti, pronicati, pronicav — prodreti, prodirati, prodoren; proglašati — razglasiti; radost — veselje; razjariti — razkačiti; razljutiti — zjeziti, razdražiti; razlika, razlikovati — razloček,

razločevati (vendar samo različen); razmotriti — razmisliti, pretehtati, preudariti; razprava — obravnava; rokovati se — roko podati; sestati se, sestajati se, sestanek — sniti se, shajati se, snidenje, shod; skromen — boren, pohleven (prvi ima širši, toda bolj nedoločen pomen); slika, sličen — podoba, podoben; slučaj — naključje; slušati — ubogati; slutnja, slutiti — sum, sumiti; slop — steber; slovar — besednjak; sluga, služkinja, služinčad — hlapec, dekla, krščenica, posli, družina; smatrati — imeti, šteti za kaj; smel — predrzen; smisel — pomen; smoter — namen; soba — izba; sobarica — hišna; sotrudnik — sodelavec; sovpadati — ujemati, skladati se; sposoben — zmožen; spomenik — spominek; stas, stasit — postava, rast, život, postaven, zastaven; strokovnjak — izvedenec; strpati — stlačiti; strog — oster, trd, hud, resen; starosta — starešina; suhoparen — pust, suh; svečan — slovesen; svečenik — duhovnik; svirati, svirel — piskati, igrati, pastirska piščalka; za svež nudi SP kopico domačih izrazov, pa vendar je včasih nenadomestljiv; svod — obok, oblok; tajnost, tajen, tajinstven — skrivnost, skriven, skrivnosten (pa samo tajnik); tesnec — soteska; težiti, težnja iz hrv., z njo konkurira rus. stremeti, stremljenje, domače je prizadevati si, prizadevanje, prizadetje; točen — natančen; točka — pika; tolpa — drhal; trpati — tlačiti, treati; turoben — žalosten; ukiniti — odpraviti, razveljaviti; umesten — priličen, pripraven, prikladen, primeren; upravitelj — oskrbnik; užmev (SP nima) — nasmeh; usojati se — drzniti, upati se; uteha, utešiti — tolažba, utolažiti; utvara — prikazen, zdelo, slepilo; utvor — privid; utvarjati si — domišljati si, delati si upe; važen — tehten, pomemben; veda — znanost; več — izveden, umetelen, izurjen, spreten; vetrnjak — omahljivec; vežbati — vaditi, uriti; vest — novica, sporočilo, glas; vestnik — glasnik; vešala — vislice; vojna — vojska (danes pogosto rabita za razločevanje med exercitus in bellum); vprav — prav, ravno; vstanek, vstaš — vstaja, vstajnik; vzduh — zrak; vzor — zgled; vzajemen — medsebojen; zadušnica — mrtvaško opravilo; zahtevati — terjati; zaključek — sklep; zakon — postava (ki pa je res po nem. Ge-setz); zakuska (SP nima) — prigrizek; zanimati, zanimiv — mikati, mičen; zapad — zahod; zatvoriti — zapreti; zavesa — zastor; zatočišče — zavetje, pribežališče; zločin — hudodelstvo; znak — znamenje; zrcalo — ogledalo; zvati — klicati, imenovati; zvanje — poklic, naziv; žigosati — šibati; žrtev, žrtvovati, žrtvenik — daritev, darovati, darilnik, oltar (pomenska tančina).

Kako naj bi torej SP obravnaval slovanske izposojenke? Tistim, ki jih obsoja, naj brezobzirno prilepi križec! Kar jih je takih, ki zanje nimamo ali nimamo več domačega izraza, naj dobe vse državljanske pravice brez kakršnegakoli znamenja! Tiste že močno udomačene, ki so sicer brez potrebe vdrle v knjižni jezik in danes izrivajo še živo domačinko (morda s pomensko različico), naj sicer obdrži brez prepovedi, vendar pa z opozorilom, da v določeni vrsti jezika zasluži domačinka prednost! Pa pisatelji in pesniki? Naj prosto volijo! Kako bodo povedali, naj bo v skladu s tem, kaj in komu bodo povedali. Napačno bi jim bilo postavljati za zgled samo Prešerna, saj je do njegovega časa jezik sprejel le bore malo slovanskih izposojenk.

SLOG IN RITEM CANKARJEVE PROZE

Nadaljevanje

V zadnjih obravnavanih primerih smo pravzaprav stopili že tudi na drugo, s stilom ozko povezano področje pisateljevega izražanja, na področje ritma in muzike. *Ritem* najdemo pravzaprav vsepovsod v naravi: v kroženju planetov, v valovanju morja, v hoji živali, pri človeškem delu. V ritmu utripa tudi človeško srce, z njim vred pa iz njega porojena umetnost, zlasti balet, glasba in poezija. In kadar je leposlovna proza po svojem občutju in značaju blizu poeziji, ima prav tako v sebi ritem z muziko. Le-ta je izraz celotne pisateljeve osebnosti, njenega najintimnejšega notranjega bistva, njene čustvene, miselne in hotenjske pogojenosti. Ritem se javlja hkrati v razmestitvi tematično in čustveno akcentuiranih besed ter šibkejših in močnejših premorov, v dviganju in padanju stavčne intonacije, v počasnem ali hitrem stavčnem tempu, včasih tudi v redoviti menjavi poudarjenih in nepoudarjenih zlogov, in sicer na jezikovnem gradivu, ki je svojevrstno, nekonvencionalno urejeno, bogato razčlenjeno z ločili in vsebuje razne pesniške figure, zlasti ponavljalne, kar vse v bralcu ustvarja občutek ritmično-muzikalne razgibanosti, pogosto pa tudi enakomernosti ali celó skladnosti v sestavnih delih.

Pri Cankarju pogosto naletimo v besednem redu na posebnost, da prilastke postavlja za samostalnik, na katerega se nanašajo; to se dogaja tedaj, kadar jim daje poseben čustven poudarek. Skupina prilastkov v takem primeru tvori v celotnem stavku poseben ritmično-melodičen vrinek, ločen od njega z večjima premoroma: Sneg je naletaval, *droban in mrzel*, zmerom gosteje iz nizkega neba (Martin Kačur). Njenih besed, *tihih, nemirnih, zmedenih*, skoro nisem razumel (Šivilja). Vame so bile uprte njene oči, *ljubeče, izmučene in proseče*, in v očeh sta se svetili dve solzi (Ena sama noč). Podobno se dogaja pri našem pisatelju tudi s prislovnimi določili načina, da stopajo za svoj glagol, kadar so čustveno poudarjena: Še je reklo v njem, *zamolklo, oddaleč*: »Naj me ubije...« (Stric Šimen). Za vrptom je šumela voda, *zamolklo, grgraje*; če sem poslušala, se mi je zmerom zdelo, da se nekdo potaplja (Gospa Judit). Zunaj je snežilo, *venomer, tiho, žalostno*, da so padali veliki, mrzli kosmi naravnost na golo kožo in v puste misli (Domače novice). Takšna stavčna *inverzija*, prevrnjeni besedni red, je za Cankarja zelo značilna in pomembno soustvarja ritem njegovih umetnin. Velikokrat pa pisatelju skupina samih pridevnikov ne bi mogla dovolj izčrpno označiti samostalnikove lastnosti. Tedaj za samostalnikom stoječe prilastke z raznimi dopolnili in določili razširi v pristavek, pri čemer namesto pridevnika rad uporablja deležnik, ki je kot glagolska oblika od njega izrazno močnejši: Dečko, *krepek in zdrav, dela in sreče željan*, se je napotil v svet (O domovina, ti si kakor zdravje). Te oči, *v sivo meglo strmeče*, ne vidijo sonca; lica, *vsaj obžarjena*, ga ne čutijo (Spomladi). Odgovarjalo je sto glasov, *trudno pojočih, kruha*

in tolažbe prosečih (Kurent). V srcu spomladansko sonce, vriskajoče od nebes do zemlje, v duši brezskrbne misli, kipeče iz svetle zdajnosti v svetlejšo prihodnost (Volja in moč). Zlasti v daljših stavčnih periodah pa morajo iz potrebe po še večji izrazni prožnosti prilastke in tudi pristavke nadomestiti kar celi stavki s pravimi, osebnimi glagoli, in sicer oziralni stavki kot prilastkovi odvisniki, po katerih Cankar pogosto sega: In komaj včasih se zasveti tiha lučka, *trepetajoča*, belo lice, *ki ni bilo oškropljeno*, čisto srce, *ki je šlo skozi medeno goro greha in ga ni okusilo* (Ogledalo, Podobe iz sanj). Kamorkoli se ozreš... na planine tam, *ki so v soncu bela sonca*, na gozdove pod njimi, *ki spé*, od luči *omamljeni*, in še v sanjah natihem *prepevajo*, na te holme, *ki se vrsté v zelenem vencu*, sama sveta božja pota, na polja, *od nebes blagoslovljena*, v devetkratnem izobilju v nebesa *vriskajoča*, ... povsod je tekla zibka tebi, meni in vsem, ki so najinega srca, lica in imena (V poletnem soncu, Podobe). Lep primer takšne inverzije, ki se od osamljenega prilastka preko večjega pristavka (obakrat imamo deležnik) razširi do prilastkovega odvisnika, in sicer v vzporedno grajenih in ritmično-melodično precej skladnih stavkih, imamo v črtici O domovina, ti si kakor zdravje:

Pozdravljeno, ti polje neizmerno, *blagodišeče*...

pozdravljena, ponosna šuma, *do neba pojoča*...

in od srca pozdravljen, moj rodni kraj, *ki se beliš na zelenem brdu!*

Tudi *nagovor* z retoričnim vprašanjem je za Cankarja zelo značilna figura in priča o živahnosti, neposrednosti in srčni prizadetosti njegovih čustvovanj in razmišljanj. Pisatelj realist ali naturalist seveda nikdar ne bi tako ali podobno posegal v objektivno epsko dogajanje svojih umetnin, pri moderni lirsko in subjektivno obarvani prozi pa je to mogoče in celo nujno. Cankar se v svojih tekstih obrača na domačo zemljo in junake svojih del, nagovarja ljube kraje, v katerih je živel, in drage mu osebe, s katerimi se je srečal v življenju, zlasti pokojno mater, pogosto pa apostrofira tudi sebe, lastno mladost, misli, oko in srce. Ker pri tem uporablja zvalnike in njih pomanjševalnice ter razne ponavljalne figure, kopiči sinonimne izraze ter velevne in vprašalne stavke, so njegove apostrofe ritmično nenavadno razgibane ter bogate v intonaciji in tempu. Nekaj značilnih zgledov od obilja Cankarjevih apostrof in retoričnih vprašanj: Zemlja, zemljica, mati! Če nimaš kruha, daj mi kamen; še ob kamnu bom prepeval! (Kurent; podobno v Potepuhu Marku.) Nocoj pridita, Dioniz in Jacinta, počakam vaju na pragu... Nocoj pridita! Bolj nego kdaj poprej si v strahoti teh časov želim toplote vajinih oči, brezskrbne prešernosti vajinega smeha, čiste nedolžnosti vajinih src (Pomlad; podobno v Veselejši pesmi, Podobe iz sanj). Vrhnika, prečuden kraj! V mehkem domotožju mi zakoprni srce ob misli nate. Kdo te je videl z bedječimi očmi, kdo te je spoznal? (Aleš iz Razora.) O mati, zdaj vem: tvoje telo smo uživali in tvojo kri smo pili! Zato si šla tako zgodaj od nas! Zato ni veselja v naših srcih, ne sreče v našem nehanju!... (Sveto obhajilo.) Kam greš? Kam se ti mudi? Ne zapusti me, ti moja mladost! Pri meni ostani, daj mi zaupanja, ljubezni mi daj! (Spremljevalec.) Oko, ozri se nazaj, prav do mraka otroških let! Kam je letelo vse hrepenenje, komu je bila darovana najboljša moč srca in razuma, odkod je vrela,

kam se je vračala vsa radost in bolest? (Bela krizantema.) Ni še čas. Trpi, srce, potrpi, molči v tej noči gnusobe, sramote in bridkosti! (Veselejša pesem, Podobe.) Zapoj, duša, zapoj o bolesti, najgloblji, najbolj pekoči in najlepši od vseh! (To so pa rože! Podobe.)

Pri dveh drugih, Cankarju nič manj priljubljenih figurah, stopnjevanju in nasprotju, pa je izrazita zlasti intonacija stavkov. Medtem ko imamo pri *gradaciji* vztrajno rastočo intonacijo, se v *antitezi* menjaje vrstita rastoča in padajoča: In komaj par tednov je vmes, še komaj par dni, par kratkih ur! (Gospa Judit.) Ne upaj, da ustvariš kdaj le začetek, le senco, le spomin svojih misli! (Martin Kačur.) Glasu od nikoder. Pokličí me, o mati, samo zašepeči, zavzdihni pod gomilo, pa te bom slišal! (Njen grob.) Vesela je bila [pesem] od začetka, nato je bila poskočna, nazadnje je bila razuzdana. Že je oko mežikalo očesu, že se je tiho lovila želja za željo; kmalu je roka stiskala roko, kmalu že so bila ustna na ustnih (Kurent). — Napotili so se bili črni pogrebci; ko so prišli do cilja, so bili beli svatje. Sonce pred njimi in brezkončna svoboda, za njimi ječa in noč (Kurent). *Mi orjemo in sejemo, gospod žanje, zakaj njegovo je polje... Črno zlato kopljemo pod zemljo; črno zlato za gospoda, črni kamen zase!...* (Za križem). Glej... lačen sem bil, kruha sem prosil in so mi dali kamen, ribe sem prosil in so mi dali gada, jajca sem prosil in so mi dali škorpijona... (Jakobovo hudodelstvo). Vsa tvoja zmota je, da gledaš ljudi in stvari, *kakor so ob delavnikih in ne ob nedeljah, kakor so doma in ne na ulici!* (Bela krizantema.) Kitajski kuliji kopljejo v Transwaalu diamante, nosijo pa jih dame v Newyorku; delavke v Belgiji izdelujejo dragocene in umetne čipke, nosijo pa jih demimondke v Parizu (Slovensko ljudstvo in slovenska kultura). Ko sem bil dovršil realko, so mi bile pač znane rodbinske razmere cesarja Nerona, poznal pa nisem politične zgodovine slovenskega naroda; vedel sem, kakšen da je bil razvoj agrarne zakonodaje v rimljanski republiki, nisem pa vedel, kakšen da je volilni red za kranjske občine (Kako sem postal socialist). Večina zgornjih primerov za antitezo datira iz dunajske družbenokritične dobe Cankarjevega umetniškega ustvarjanja in političnega delovanja. Obravnavana stavčna figura je pri našem pisatelju torej navadno zavesten izraz dialektičnih protislovij v takratnih družbenih razmerah. — V Gospe Judit, povesti iz tistega časa, na koncu petega poglavja nastopata hkrati obe figuri, gradacija in antiteza, in sicer tako, da se razširita čez cel prizor. Poročen profesor, zastopnik zlagane meščanske morale, z naraščajočim zanosom pridiga o svetosti zakona in zoper nemoralnost drugih, obenem pa se, nestrpen od strasti, vedno tesneje privija v naročje gospe Judit. Sijajna muzikalna skladba z dvema melodijama: z naraščajoče ogorčenim grmenjem javnega moralista ter z obzirno pridušenim glaskom zasebnika hotnika kot njega groteskno klavrnim kontrastom.

Zunanji znanilci Cankarjevih misli, čustev in notranjega ritma so tudi ločila, zlasti podpičje in razni pomišljaji. Tako mu *podpičja* miselno in ritmično krepkeje razmejujejo obširne stavčne *periode*, v katerih opisuje zunanost junakov in pokrajine, pripoveduje potek zgodbe ali pa razglablja o življenju: Lasje na polovico ostriženi, na desno počesani; čelo nizko; oči tako neznatne, mrtve, da jih sploh nihče ne zapazi ne; brke: vsak lašček na svojem odločenem mestu; brada skrbno obrita; lica

široka, trda, skoro sive barve ... To je obraz sodnega adjunkta ... (Gospod Ognjišček in gospod Mravljiniček). Domači čevljar je samo še krpal; toda ni se veliko grizel — šel je nekoč in je iz prijaznosti zabodel pritepencu nož v hrbet; udaril je premalo, rana se je kmalu zacelila, toda zapri so ga za tri leta; ko se je vrnil domov, se je preselil na klanec (Na klancu). Čez mero je vse, kar je; pogled je zastrt, srce je otopelo; človek gleda silne fantome, ne razloči jim oblik, ne spozna njih grozote in ogromnosti; strahoma se skrrije v tesno lupino bolečine, ki mu je bila namenjena in ki jo more premagati (Sence, Podobe iz sanj).

Te dokaj mirno tekoče s podpičji razmejene periode pogosto močno vzvalove v ritmičnih gradacijah, zlasti pa dialektično ostre in socialno obtožujoče antiteze, ki smo ju kot značilni stavčni figuri pri našem pisatelju pravkar spoznali. Pri antitezah se dokaj enakomerno naraščajoči in padajoči ritmični val preveša na protivnih veznikih pa, toda, ampak, (medtem) ko ali pa sloni na bipolarnih pojmovnih dvojicah takrat — zdaj, ti — jaz, Jernej — gospodar, drugim — meni, mladim — starcem itd. Nekaj zgledov za takšne ritmično močno ali kar mogočno vzvalovljene periode s podpičji: Dolgočasen septembrski dan je bil; deževalo je v tenkih, gostih curkih neprestano, tiho; blato je segalo že do gležnjev, rumena voda je bila stopila iz potoka in se je razlila po travniku (Polikarp). Ni bilo več najbolj siromašne koče, ki ne bi bila njegova, ne kosca polja, ki ga ni bil ugrabil; ne le doma in zemlje, polastil se je celo njih rok, kupil je njih delo in trud za sramoten denar, za slabo kislico; toliko da jim je pustil dušo, in še tista je bila vsa pegasta in zanemarjena in polna kesanja (Potepuh Marko). — Tako ste skrbeli za nas, mati, dajali ste nam jesti, ko si sami niste privoščili kruha; beračili ste za nas, ko ne bi zase izpregovorili besede; oblačili ste nas, ko ste se sami tresli od mraza ... (Na klancu). Tam smo stali, fantje brez misli in brez prihodnosti: ti si šel na desno, jaz na levo; ti si dosegel črno suknjo, jaz črno srajco; mene so vpregli v težki voz, ti pa si sédel vanj ... (Jakobovo hudodelstvo, Za križem). Veselo je bilo takrat življenje v tej hiši, zdaj tako samotni, in v tej lepi dolini, zdaj tako tihi in pusti; bogato so rodila takrat naša polja — neobdelana in nerodovitna samevajo zdaj; zdaj molči večer — ukalo je takrat in prepevalo na holmih ... (Potepuh Marko). Jernej, tako je naredila posvetna postava: Jernej bo zidal hišo in, kadar bo dozidal: *gospodar na peč, Jernej čez prag*; Jernej bo oral in bo sejal in bo žel: *gospodarju žetev in kruh, Jerneju kamen*; Jernej bo kosil in Jernej bo mlatil, Jernej bo spravljal senó in slamo in, ko bo napolnil skedenj in podstrešje in hlev: *gospodar na mehko posteljo, Jernej na trdo cesto*; postarala se bosta gospodar in Jernej: *gospodar bo sedel na zapečku in si bo palil pipo in bo prijetno dremal; Jernej se bo skrtil za hlev in bo poginil na gnili stelji* (Hlapec Jernej). Zadnji primer je še posebno muzikalno bogat; glasbo mu ustvarjajo ritmično-melodične enote, ki sicer niso enako dolge, a se izmenoma povračajo: pripravljajočim stavkom, razgibanim še z mnogovezji, redno slede ostre antiteze.

Tudi trojni *pikčasti pomišljaj* (...) ima v muziki stavkov funkcijo premorov; pri Cankarju ga ne srečujemo le na koncu stavkov, ampak tudi sredi njih. Medtem ko mu podpičje razmejuje predvsem periode z logično miselno vsebino, kar se posebno jasno kaže v njegovih anti-

tezah, uporablja pikčasti pomišljaj pretežno v stavkih *čustveno afektivnega* značaja. Stavki s takšnim pomišljajem Cankarju izražajo zbežanost in zadrego, mehko sanjavost in otožno zamišljenost, trudno umiranje, a tudi duhovito namigavanje in porogljivost, zmagoslavno hrepenenje, snovanje drznih načrtov pa spet divjo, sunkovito jezo in neurejene vročične blodnje. Ritem, poudarki, intonacija in tempo takšnih stavkov so glede na vsebino in stopnjo čustva ali afekta, ki ga izražajo, seveda lahko kaj različni; interpunkcija označuje le pavze, ki so v takih razpoloženjih naravne in pogostne. Samo četrto primerov: Gospod župan... moje ime je Martin Kačur, učitelj... šele včeraj sem prišel v ta lepi kraj... in trudil se bom, da mu... ne bom delal sramote (Martin Kačur). Ali ne čuješ njenih korakov? Jaz jih čujem... daleč iz daljave... tiho zvone, kakor zlati šolni na srebrni cesti. Še nocoj pride, moje srce ne laže... Ali je že pozno v noči? (Lepa Vida, III.) Jutri bodo nesli mater... tudi očeta bodo nesli... in izba bo prazna. Tudi pesmi ne bo več... pri materi je ostala pesem, z njo pojde... zato se je smehljala mati... pesem je slišala in je umrla... zato je šla naravnost v nebesa in pesem je šla z njo... (Spomladi). Zadremala sem... in glej, za mano, za vozom je kobalilo, ni me izpustilo, strmelo je name z malimi, neumnimi očesci... stopicalo je okorno z debelimi nogami, sopihalo, potilo se, zamahovalo z rdečim dežnikom... O domovina, gospa Zaplotnica!... (Gospa Judit). Če primerjamo vsa štiri besedila, ugotovimo, da pisatelj v prvem označuje zbežano jecljanje do kraja strtega in ponižanega učitelja idealista, v drugem zaupljivo hrepenenje bolnega študenta iz cukrarne po sreči, v tretjem pritaženo ihtenje zapuščenega otroka v revnem dunajskem predmestju, v četrtem pa groteskne sanje, nadlegujoče na potovanju človeka, ki kritično gleda na družbo.

Kako pomembno vlogo ima pikčasti pomišljaj v Cankarjevem pisanju in ritmu, naj nam pokaže pregled nekaterih njegovih glavnih del. V romanu *Na klancu* imamo več primerov afektivnega čustvovanja in takšnega pomišljaja: v III. poglavju (v CZS V na str. 139) krojač Mihov v vročičnih nočnih blodnjah besno obračunava z došlim tekmečem, ki ga je gospodarsko in moralno uničil, v naslednjem poglavju (na str. 167 in 168) pred ženo Francko ogorčeno zavrača njegovo ponudbo, da bi pri njem delal, takoj nato pa razvija svoj fantastični načrt o lepi družinski prihodnosti; vsepovsod torej pehanje in sanjarjenje sproletariziranega obrtnika, ki se bori za svojo čast in gmotni obstanek. — Podobna mesta afektivnega izražanja z obravnavano interpunkcijo imamo tudi v drami *Kralj na Betajnovi*: v grozotni hipnotični sceni med Kantorjem in Maksom ob koncu prvega dejanja (CZS V, str. 28/29), v brezupni Bernotovi ljubezenski prošnji na Francko v drugem (str. 37) ter v bežnem Kantorjevem hrepenenju po notranjem očiščenju v tretjem (str. 58). — V *Hlapcih* je pisatelj v zaključnem prizoru prvega dejanja (CZS XIV, str. 241) v stavkih s pomišljaji groteskno ponazoril kapitulantsko jecljanje podeželskih naprednjakov, ki jih je nepričakovano zadela novica o klerikalni zmagi; v tretjem dejanju (na str. 265/266) se Jerman z mehko otožnostjo v srcu poslavlja od ljubezni, ki ga je razočarala, hrati pa v sobesednici Lojzki že išče in sluti novo, bolj zanesljivo življenjsko oporo; v zadnjem dejanju (str. 287) pa v kratkih, sunkovitih stavkih zaskrbljeno

in zbežano vprašuje zdravnika, če ni morda s svojim vedenjem in delom usodno pospešil materine boleznin in konca.

Zelo pogosto ločilo pri Cankarju je tudi *navadni pomišljaj* (—), ki kakor prejšnji dve v ritmu pisateljevih stavkov ustvarja premore, a ima spet docela svojo funkcijo. Označuje namreč zlasti antiteze ali pripravlja presenečenja; navaja podrobno razlago oziroma kratek povzetek; nakazuje pesniško primero in prisposodbo; zaključuje pripovedne stavke z vzklikom, nagovorom ali vprašanjem. V romanu *Na klancu* takih primerov kar mrgoli, najdemo pa jih dovolj tudi drugod. Nekaj zgledov za pomišljaj v zvezi z antitezo ali presenečenjem: Ona teče, z okrvavelimi nogami — toda nikoli ne doteče voza (*Na klancu*). Kdo bi si mislil, da je s klanca — po gosposko govori (prav tam). Ne govorim o usmiljenju, o odpuščanju nič — o pravici govorim (*Hlapec Jernej*). Ne jokaje, ne vzdihovaje — v smehu in plesu je treba, da prestopi človeški prag! (*Jakobovo hudodelstvo*.) Pa iztegni roko — pest je prazna! Daj sosedu besedo — pljune ti nanjo! (*Lepa Vida*.) Zdrznila se je na postelji — danilo se je že, medla svetloba je prihajala v izbo (*Na klancu*). Zgodilo se je veliko — fant s klanca je šel študirat (*Na klancu*). In glej, čudo nebeško — res so se bili razmaknili oblaki in veselo sonce je zasijalo skozi okno (*Desetica*). Tako se je zgodilo, sama nisva vedela kako — nenadoma nič dela, ne on, ne jaz (*Gospodična*). Primeri za pomišljaj pred razlago oziroma povzetkom: Okolica trga je bila zelena in prijazna — lepi drevoredi, travniki, polje in sredi vrto in drevoredov dve vrsti belih hiš (*Na klancu*). Ni se genila — zmerom bi sedela tako, vozila bi se do konca sveta, v hladni senci, mimo drevja, ki je nalahko šumelo (*Na klancu*). Ugledal je mater — zelenorožasto kmetiško krilo, visoke blatne škornje, rdečo jopo, na glavi pisano ruto, prevezano zadaj, in veliko culo in nerodni dežnik (*Greh*). Na stenah, na novem blestečem pohištvu, na cveticah, na namiznem prtu — povsod se je poznalo, da stanujejo v teh sobah srečni ljudje (*Tujci*). Od daleč zamolklo bučanje strojev iz tvornic, zvonki, nagli udarci kladi ob jeklo, monotoni klic zidarjev — to je življenje in sonce teh oči (*Spomladi*). Kar je bilo kdaj v tebi lepega, dobrega, plemenitega — vse ti je ona! Hrepenenje in cilj — oboje ti je ona! (*Lepa Vida*.) Zgledi za pomišljaj s pesniško primero: Segla mi je v srce plaha misel, medla, trepetajoča — kakor kresnica v mraku (*Martin Kačur*). Samo telo se je še stresalo — kakor se stresa listje v rosi, kadar zasveti zora (*Na klancu*). »Kako vam je, otroci?« je vprašal nje tenki nosljavi glas — razlil se je po sobi kakor med (*Hiša Marije Pomočnice*). Trg se je širil in klanec se je polnil — kolikor večja je bila kuhinja, toliko več je bilo pomij (*Na klancu*). Ob primerih, ko se pripovedni stavki za pomišljajem sprevržejo v vzklik, nagovor ali vprašanje, vidimo, kako Cankar poleg mirno ugotavljajočega indikativa, značilnega za neprizadeto objektivne pripovednike realistične smeri, rad uporablja tudi razne druge vrste naklonov in modalne izraze, ki govore o avtorjevem močno osebnem, čustveno prizadetem poseganju v stvarno dogajanje: Zagrmela so kolesa, voz se je stresel — hej, na pot! (*Gospa Judit*). Na desno in na levo se vije pot — kdaj ji bo konec? (*Križ na gori*). Kako so žuljave in zgrbljene tvoje uboge, svete roke — blagoslovi me, sina, z ubogimi svetimi rokami! (*Rue des nations*,

Ob zori.) Prej se je pripetilo, da sem sedel na tleh ter se lasal s svojim fantkom kodrolaskom — da si ga videl, prijatelj! Tudi on bo še nekoč — kaj je pravica, prijatelj? (Jakobovo hudodelstvo.) Tiho, skrivnostno šepetajo besede, šume kakor z vetrom leteče listje — kaj neki pomenijo? ... Ni ga strah, romarja, ne strah očitne izpovedi — čemu bi ga bilo strah? (Počobe iz sanj, Uvod.) Precej bi mislili — no, bogved, kaj bi mislili (Martin Kačur.)

Pogosto prevzame vlogo drugega dela takšnih stavkov vrinjeni stavek, ki je s pomišljajem ločen od svoje okolice na obeh straneh. Takšna *parenteza* ima značaj nekakega ritmično-melodičnega vložka, kakršnega smo srečali že v inverziji prilastkov oziroma prislovnih določil. Cankarjeva parenteza analogno zgornjim primerom nekaj podrobneje določa, vsebuje pesniško primero ali pa oklepa vprašanje in ukaz: Njeni škornji — moški škornji, ki so segali do kolen — so bili vsi blatni (Greh). Ko je zapazil prvi rumeni list na tleh — list, ki se je bil zdramil prezgodaj in se je zdaj prezgodaj utrudil — je prišla tiha bojazen v njegovo srce (Na klancu). Ko je videl motni blesk njenih oči — luč iz globočine, izza rosnih pajčolanov — ga je obšla omotica (Milan in Milena). Ko se je spomnil Lojze tiste prve lepe vožnje — kakor da bi se bil vozil v deveto deželo, kjer je vse od cukra in medu — so mu prihajala na misel poznejša pota in vsa so bila žalostna (Na klancu). Ni bojazljivost, ni strah pred trpljenjem — kaj je trpljenje? — le utrujenost je (Hlapci). Ženske niso bile čednostne — kaj bi s čednostjo opolnoči? — ali bile so prijetne in prijazne (Lepa Vida). Globoko doli, tam daleč v sončni svetli megli se je zalesketalo mesto. In za mestom — pripogni se, koleno; obstrmi, oko; beseda, blagruj Gospoda — za mestom brezkončno morje, veselje brezkončno, brezkončna svetloba! (Kurent.)

Pomišljaj je Cankarju včasih tudi znamenje za aposiopezo. Muzika stavka je nenadoma pretrgana, za njo zazeva molk. Misel je zamolčana, a je bila že prej toliko nakazana, da jo slutimo. Slivar, brezposelni slikar v Tujcih, se zgrozi ob misli na pretečo bedo in lakoto v družini: »Ni mogoče, da bi prišel s praznimi rokami, rajši — — —« Kasneje pa mu cinični prijatelj iz krčme kar nasvetuje: »Siromak, zate bi bilo najbolje, — — no, trčiva na tvoje zdravje!« Slikar res konča s samomorom v donavskih valovih. V tem primeru je aposiopeza popolna in dokončna. Pogosteje pa pisatelj govor preseka samo začasno, in sicer zaradi sprememb v situaciji, da ga čimbolj živahno in napeto nadaljuje in zaključi. Ko učitelj Kačur v zapoljski gostilni zbere delavce in kmete, se kmalu po začetku govora ustavi sredi misli, »da je eno nadvse potrebno —«. Tu mu namreč seže v besedo na sestanek neavabljeni kaplan z odgovorom: »Vera!«, s čimer izzove razburjenje in prepir med poslušalci. Šele ko se navzoči nekoliko pomire, Kačur nadaljuje in dopolni svojo misel: »Eno je nadvse potrebno: učenje, izobraženost!...« — Že omenjeni profesor moralist v povesti Gospa Judit (konec V. poglavja) svoj monolog o »svetosti domačega ognjišča« in o pregrešnosti nekaterih naših literatov nekajkrat pretrga, da se v premorih lahko privija k svoji gostiteljici, nato ga pa z enako sveto vnemo in resnobo nadaljuje. Patus je v govoru odrsko dinamičen, v položajih groteskno kontrasten, v celotni zasnovi nedosegljivo mojstrski.

Za spoznavanje Cankarjeve umetnosti in ritma njegovih del so izredno značilni stavki, v katere skuša pisatelj zajeti *iracionalni svet* duševnega življenja in odnosov med ljudmi. Naše življenje se mu v zadnjih globinah prikazuje kot skrivnostno prepletanje raznih bipolaritet: prostora in vesoljnosti, trenutka in večnosti, resnice in sanj (te pogosto označuje z glagolom *zdeti se*). V istem iracionalnem območju mu pogosto poteka medsebojno občevanje človeških duš, po katerem si ljudje neznanci postanejo bratje in sestre. (V ta svet, le da so ga v subjektivnosti in mističnosti še stopnjevali, so za pisateljem po prvi vojni stopili ekspresionisti.) Razna intimna razpoloženja in izredne pojave v duševnem življenju Cankar simbolično označuje z navzočnostjo in delovanjem nevidne roke. Poseben, božajoče mehak ritem te eterične filozofije sloni zlasti na veznikih ali — ali in ustreznih ločnih priredjih, ki so sintaktično-fonični izraz prej omenjene bipolarnosti v pisateljevem notranjem doživljanju; dalje na nekaterih skoraj stalnih dostavkih in vrinkih, kakor je zlasti nedoločna prislovna zveza »bogve kdaj« in sorodne sestavljenke; končno na raznih ponavljalnih figurah, ki so tudi sicer morda najbolj važna ritmično muzikalna sestavina Cankarjeve močno lirске proze. Večina tovrstnih primerov časovno in idejno spada v rožniško dobo in nudi mnoge nove dokaze za modalnost pisateljevega izražanja: Zgodilo se je včeraj — vedi Bog, če včeraj ali če pred tisoč leti (Kurent, Soneti). Včasih se je zazdelo Francki, da je doživela pred davnim časom nekaj neizmerno lepega — bogve kdaj je bilo in bogve kaj (Na klancu). Meni se zdi tako, da se je bil, Bog vedi kedaj in Bog vedi zakaj, utrnil siv žarek iz vesoljne samote (Brlinčkov Miha in Tinčkov Grega). Toplo je v izbi, mehka zadovoljnost spreleti človeka, kakor ljubkovanje nevidne roke, če se ozre proti oknu: snežinke padajo na motno steklo in se tope... (Gospa Judit). V mojem srcu so zaduhteli davno oveneli cvetovi... Ah, Helena, ti dušica!... Nevidna roka je razgrnila vsenaokrog sentimentalen pajčolan (Tisti lepi večeri). Luč ugasne. Ko jo čez trenotek, ali čez uro, ali čez leto dni spet prižge nevidna roka — kje je tista izba, kje so tisti ljudje, kje si ti sam? (Nenapisani romani.) Reci prijatelju, reci tujcu besedo, pa če eno samo »dobro jutro«; beseda se je utrnila iz srca in je kanila v srce, tam je vžgala drugo, zasijala z njo v enem plamenu in neznanki sta si bili sestri (Utrinek iz mladosti). Kdor sedi za mojo mizo, vzdigne glavo, posluša, zastrmi zamišljen v najtišje globočine svoje duše: »Tukaj je živel človek!« In brat neznanec pozdravi tiho brata neznanca (Moje izbe). Jaz verujem, da se duše pogovarjajo in da se misli pozdravljajo... Nekoč sem bil mlad; kdaj je bilo? Pred tisoč leti, se mi zdi... Nocoj ne bom luči ugasnila; čakala bom na tvoj pozdrav! (Hlapci, V.) Zdi se mi, da sem te videl; v svojih najlepših sanjah videl — kdaj da je bilo, Bog sam razsodi! Če videl ali ne videl — tvojo besedo sem slišal in v tvoje srce sem pogledal, v to srce žalostno (Kurent). Ali se je to godilo nocoj, ali se je godilo pred zdavnimi leti? ... Ali sem jo videl s temi živimi očmi, ali pa z očmi spomina? (Lepa Vida.) Kako smo sedeli za mizo pozno v noč in poslušali; ko nam je pravila tihe bajke voda v samovarju... Kdaj je bilo — ali je bilo pred tisoč leti ali je bilo sinoči? Kakor da je vse, od začetka do konca, en sam trenotek... (Lepa Vida).

O JEZIKOVNI NATANČNOSTI

To pot si oglejmo odlomek iz stilistike, in sicer izpregovorimo o jezikovni natančnosti kot eni izmed glavnih lastnosti dobrega jezikovnega stila in na račun katere gre toliko napak v zvezkih naših dijakov.

Zoper jezikovno natančnost lahko grešimo na dva načina: ali pišemo o *stvareh*, ki jih dodobra ne poznamo, ali pa uporabljamo *izraze*, ki jih popolnoma ne obvladamo, torej grešimo zoper *vsebino* ali zoper *obliko*.

Glede vsebine pisatelji največkrat greše s časovno neskladnostjo ali, kakor pravimo, z anahronizmom, ko tej ali oni dobi pripisujejo običaje, ki jih tedaj niso poznali. (Grško anahronismòs pomeni pomota v datumu.) Pri največjih pisateljih naletimo na anahronizme. Tako ima za čuda mnogo anahronizmov Shakespeare. V Hamletu pripisuje n. pr. uporabo topništva na dvoru danskega kralja v srednjem veku, ko topov še poznali niso. V Juliju Cezarju, ki mu je snov zajeta iz stare rimske zgodovine, omenja »nebesa«, »angele«, »vrage« ipd. Ti starorimski junaki imajo na glavah že »klobuke«, na »suknjah« pa »žepe« in »slišijo uro biti«, ko vsak otrok pozna rimske toge in ve, da so stari Rimljani imeli ure le na pesek.

Poleg anahronizma zagreši pisatelj lahko pomote iz vseh strok. Takih primerov se tudi v naši literaturi ne manjka. Da omenja Valentin Vodnik v Iliriji oživljeni antične Ilire, prebivalce našega današnjega ozemlja pred rimskimi osvojitvami, kot prednike južnih Slovanov, je splošno znano; v resnici so bili predniki Albancev. Vsakdo tudi ve, da je napravil Prešeren v sonetu »Popotnik pride v Afrike puščavo« spodrs-ljaj v prirodoopisu, ker je tigre prestavil iz Azije v Afriko.

Lepti in moči umetnine taka stvar ne škoduje. To dopovejmo dijakom, vendar zato od njih nič manj strogo ne zahtevajmo znanja o tem, kar pišejo. Seveda pa ne smemo zahtevati od njih stvari, ki jih še ne morejo obvladati. Saj se vsebine šolskih nalog iz leta v leto same po sebi širijo in poglobljajo, kakor napreduje dijakovo znanje v vseh predmetih in v splošnem dozorevanju. Če ne zahtevamo preveč, pregreški glede vsebine navadno niso preveliki. Dosti večji so pregreški zoper *besedno natančnost*. Pravega pisatelja, ki bi dobro ne obvladal besedišča, sploh ni, saj je ravno to poglavje eno izmed meril, ki ga usposablja za njegov vzvišeni poklic. Brezpogojno pa moramo zahtevati natančno izražanje tudi od dijakov, saj je neogibno potrebno za vsakdanjo rabo vsakemu človeku in še posebno izobražencu.

V knjigi o literarni teoriji imam pripravljenih dosti vaj za utrditev besedne natančnosti; tu naj navedem le nekatere. Vzemimo za prvi primer prepotrebno vajo s *podobnimi pridevniki*, ki jih dijaki tako radi zamenjujejo. Vsak profesor si jih bo lahko nabral iz šolskih nalog, tudi moji so vsi tam nabrani. Nikar pa naj jih profesor ne razlaga sam! Vaja bo najbolj koristna, če bodo tolmačili pomen pridevnikov dijaki sami. Naj iščejo zanje razlage in primere, tako jim bodo ostali v spominu, obenem pa si s tako vajo bistrijo mišljenje in se uriyo v skrbnem oblikovanju misli. Ravno s takimi in podobnimi vajami se najlaže otresemo

tistega večnega učenja golih pravil, kar dijake morí in zavaja v besedičenju. Vaje, ki si jih bomo sedaj ogledali, pa dijake razveseljujejo in jih igraje privedó do praktičnih rezultatov.

Na kakšne pridevnike mislim? N. pr.: neopravičen in neupravičen; otroški in otročji; umeten, umetniški in umetelen; deloven in delaven; oblasten in oblastven; prozoren in prosojen; star, starinski, starodaven in materin in materinski; dramski, dramatski, dramaturški in dramatičen; zastarel; pobožen in nabožen; vključen in izključen; gluhi in naglušni; pismén, písmen in písemski; velik in véliki; majhen in mali itd.

Kaj naj dijaki store? Vzemimo za prvi primer pridevnika neopravičen in neupravičen. Takole naj razlagajo: neopravičena je zamuda, ki zanjo ne dobimo opravičila, neupravičena pa tista, za katero nimamo vzroka. Dalje: otroški in otročji: otroško je vse, kar pripada otrokom, n. pr. otroški voziček, otroški čevlji, otroško perilo; otročje pa je to, kar je podobno po svoji nezrelosti otrokom: n. pr. otročje vedenje, to je nedozorelo vedenje. Še en primer: umetniški, umeten in umetelen: umetniška je stvar, ki je izdelana z umetniškim okusom, n. pr. umetniška slika, umetniška razglednica; umetno je nasprotno od naravnega, preprostega; imamo n. pr. umetno in naravno svilo, umetno in preprosto ljudsko pesem itd.; umetelen pa pomeni spreten, večš.

Drugič delajmo tako vajo s podobnimi samostalniki (prijem in prejem; stólnica in stolica; lug in luk; log in lok, prepis in predpis; pletenka in pletérka; trenirka in trenerka; planika in planinka; preračun in proračun), pa tudi z glagoli (pripustiti in prepustiti; zavesti in zavedeti se; moči in morati; ugasíti in ugásniti; rabiti in potrebovati; ustrezati in odgovarjati; pridelati in predelati; ozdravéti in ozdráviti) itd.

Zdaj mi že prihaja na misel druga vaja, s *pridevniškimi homonimi*. Ta je prav tako koristna za logično mišljenje, obenem pa bogatí tudi besedni zaklad. Profesor naj si pripravi primere že doma, dijaki pa naj iščejo nasprotja. N. pr.: ugasla sveča — prižgana sveča, ugasel vulkan — delujoč vulkan; star klobuk — nov klobuk, star študent — mlad študent; suh dežnik — moker dežnik, suh kruh — rahel kruh, suh človek — debel človek; mirno morje — razburkano morje, miren otrok — nemiren otrok; cel hleb — načet hleb, cela suknja — raztrgana suknja, celo število — ulomljeno število. Itd.

Pri obravnavi oblikoslovja razlagamo dijakom stopnjevanje pridevnikov in načinovnih prislovov; nikoli pa jim ne govorimo, da po svoje lahko stopnjujemo tudi glagole in samostalnike. To spada v stilistiko in je pri obravnavi jezikovne natančnosti važno.

Velimo dijakom k danim glagolom poiskati take, ki izražajo njih *stopnjevani pomen*; iz pridobljenih dvojic naj tvorijo stavke, tako da bo natančno viden pravi pomen. N. pr.: prositi in rotiti. Milo jo je prosil, naj ostane pri njem; divje jo je rotil, naj ga ne zapusti. Snežiti in mesti. Čez dan je še nalahno snežilo, proti večeru pa je začelo mesti v kosmih. Gledati in meriti. Ljubeznivo ga je gledala. Merila ga je, kakor da hoče prodreti v njegovo notranjost. Pripreti in zapreti. Vrata samo pripri, da bom slišal, če kdo pride! Vrata dobro zapri, da ne bo prepaha! Itd.

Drugič napravimo tako vajo s samostalniki. (Studeneč, potok, reka, vletok. Črka, zlog, beseda, stavek. Koča, hiša, palača, nebotičnik.)

Za utrditev besedne natančnosti in razširitev besednega zaklada je koristna vaja, pri kateri velimo dijakom iskati glagole, ki označujejo *okvare raznih* snovi in predmetov. Da je delo kar najbolj mikavno, napišimo na eno stran samostalnike, na drugo glagole, dijaki naj jih pa uredijo; takole n. pr.: železo zarjavi, steklo se zdrobi, pločevina se skrivi, les strohni ali segnije, kamen se okruši ali zdrobi, porcelan se razbije, sod in škaf se razsušita in razvezneta, vino se skisa, mleko se prismoji ali sesiri, kruh splesni ali zadahne, krompir segnije, sadje tudi segnije, listje se osuši, papir se zamaže, zmečka in strga, nož se skrha, palica se zlomi, motika ali sekira se sname, podkev se obrusi ali obrabi itd.

Drugič napišimo na tablo večje število podobnih besed in dijaki naj iz njih *napravijo stavke*. S tem jih prisilimo k natančnemu izražanju in jim obenem širimo besedni zaklad. N. pr.: knjigotržec, knjigar, knjigožer, knjigovez, knjižničar, knjigoljub, književnik, knjigovodja, knjigopisec. Pri težjih izrazih ali pa tudi samo zaradi spremembe včasih ne zahtevajmo, da delajo stavke dijaki sami, ampak jih mi po danih besedah izprašujemo in se zadovoljimo že s tem, da *poiščejo pravilno besedo*. Na tabli so n. pr. besede: konj, konjenica, konjar, konjušnica, konják, konjarnica, konjedérec, konjenik, kónjak, konjiček, konjereja. Zdaj profesor izprašuje po teh besedah in dijaki samo odgovarjajo. N. pr.: Koga osedlamo? Konja. Kje je služil Janezov brat? Pri konjenici. Kdo opravlja konje? Konjar. Kako pravimo konjskemu hlevu? Konjušnica ali konják. Kje kupimo konja? V konjarnici. Kdo odvede bolnega konja? Konjederec. Kdo je sledil pešcem? Konjeniki. Kako se imenuje konjski gnoj? Kónjak. S čim se igra otrok? S konjičkom. Kaj pri nas dobro uspeva? Konjereja.

Še zahtevnejša je taka vaja, če damo dijakom samo *koren besede* in morajo nato sami na vprašanja iskati tudi izraze. Postavimo za primer koren »pis«. Zdaj pa sprašujmo! S čim pišemo? In dijaki odgovore: S pisalom. Kje imamo pisalne potrebščine? Na pisalniku. Kdo piše knjige? Pisatelj. Kako imenujemo avtorja znanstvenega dela? Pisec. Kje dela uradnik? V pisarni. Kaj je treba plačati, če stopimo v kako društvo? Vpisnino. Kdo služi pri advokatu? Pisar. Kaj je nasprotje od enobarvnosti? Pisanost. V kaj pišejo otroci? V pisanke. Kateri je eden izmed glavnih predmetov v osnovni šoli? Pisanje. Kaj slikajo v Beli krajini o veliki noči? Pisanice. Kako pravimo malopomembnemu pisatelju? Pisač ali pisun. V čem se izraža človekov značaj? V pisavi. Itd.

Posebno bedne so nekatere *naloge* zaradi nenehnega ponavljanja vedno istih besed, kakor da bi slovenščina ne imela drugih možnosti in predvsem številnih soznačnic ali sinonimov. Vem, da mi pri tem ne boste oporekali, vsem se nam godi enako, a na tako »klasičen« primer le ne naletimo vsak trenutek, kot se je meni primerilo letos ob prvi nalogi v prvem letniku na učiteljišču. Naj preberem to revščino in zraven še povem, da je avtorica te naloge imela lani v slovenščini »dobro«. Naslov naloge je bil »Po prvem mesecu«. Takole se glasi:

Ravno včeraj sem se spomnila: saj sem že en mesec v Ljubljani. Ta mesec je bil zame kot dan kratek. Ta mesec je bil poln novih doživetij. Ne rečem, da ne bom druge mesece še kaj novega doživela, toda ta mesec samih novih stvari je že za menoj. Sedaj sem se v glavnem privadila vsemu in sedaj bom šla v drugi mesec, ki bo gotovo precej dru-

gačen od prvega. Prvi mesec mi je bil kakor ogromno vprašanje. Vpraševala sem se: bom videla, kako je s to stvarjo v Ljubljani. Prilagoditi sem se morala vsem navadam v šoli in tudi pri teti. V splošnem lahko rečem, sem ta mesec z vsem zadovoljna. V šoli se mi zdi zelo prijetno. Sošolke kakor tovariši profesorji se mi zdijo zelo dobri. Morda se bo sčasoma moje mnenje o njih kaj spremenilo. Za ta prvi mesec mi je vse zelo všeč. Torej ta prvi mesec se prav nič ne kesam, ker sem se odločila za učiteljišče. Kakor mi je ta prvi mesec hitro minil, mi bo morda tudi leto in tudi pet let. Ker me ta poklic veseli, se ne bojim težav, ki me prav gotovo še čakajo. Moj sklep ob prvem mesecu v Ljubljani je zelo lep in upam, da bo še naprej tak!

Sodim, da bi takih nalog sploh ne smelo biti. *Vedno je pametneje stvar preprečiti kakor popravljati.* Že razumemo, da dijak kako besedo ponovi, ker pač v naglici ne najde primernega izhoda; pri tej nalogi pa ima človek vtis, da dijakinja še nikoli ni slišala, da istih besed ne smemo ves čas ponavljati. Seveda samo opozarjanje še ne pomaga. Zopet so potrebne vaje. Kakšne pa? Profesor naj pripravi stopnji svojih dijakov primerne stavke in dijaki naj njihove misli izražajo z drugimi besedami. N. pr.: Profesor: Danes ne bom nič jedel. Dijaki: Danes ne bom nič užil. Danes bom ves dan tešč. Danes bom stradal, se bom postil. Itd.

Prav posebno privlačna oblika za iskanje sinonimov je *tekma*. Profesor naj že doma zbere dobre primere, samostalniške, pridevniške, glagolske in prislovne; dijaki naj zdaj vsak zase iščejo sinonime, nato izdelke primerjajmo, če je treba, popravimo, pa tudi ocenimo. Če dijaki ne najdejo dosti primerov, naj profesor pove še svoje in naj si jih pripišejo. Pripravim jih od tega, da bodo to sami želeli, ker bodo čutili potrebo, da imajo izraze zbrane za vsakdanjo rabo. Recimo k pridevniku »ošaben«: ošaben, ponosen, visok, napihnjjen, prevzeten, domišljjav, ohol, nadut, bahav, važen, košat, prezirljiv, gizdav itd.

Seveda pa dijake pri sinonimih vse od začetka opozarjamo na večje ali manjše *pomenske razlike*. Pri tem jih ravno naučimo jezikovne natančnosti. Vzemimo zopet primer. Naj dijaki sami razložijo, kakšna je n. pr. razlika med lažjo, neresnico in neiskrenostjo. Laž je zavestna izpoved neresnice; neiskren pa je človek, ki ni odkritosrčen. Kakšna je razlika med opravljenostjo, obrekovanjem in kleveto? Opravljati se pravi pripovedovati brez potrebe napake drugih, obrekovati se pravi izmišljati si napake drugih, kleveta pa je najvišja stopnja obrekovanja. Kakšna je razlika med boleštvom, bolečino, boleznijo, bolehnostjo, bolehanjem in boljo? Bolest je le duševna, bolečina je telesna, bolezen, bolehnost in bolehanje označujejo stanje, bol je v glavnem le pesniška beseda.

Med vajami, s katerimi usmerjamo dijakovo jezikovno izobrazbo in s katerimi ga vadimo jezikovne natančnosti, so posebno koristne tudi take, ko velimo *našteti predmete*, ki so v hlevu, v kleti, na dvorišču, v kuhinji, v obednici, v spalnici, v telovadnici, v gledališču, v lekarni, v pekarni, na trgu, v shrambi, v drvarnici, v mesariji, pri krojaču in šivilji, pri brivcu in frizerki itd. Take vaje bi seveda imele največ uspeha ob dobrih slikah. Za osnovne šole imajo učila, bila pa bi prav tako potrebna tudi za srednje šole. Pomislimo samo, kako smo sami dostikrat v zadregi, ko za nekatere predmete sploh ne poznamo izrazov ali pa

le kake nemogoče popačenke. Kar priznajmo, da bi zardele druga pred drugo, če bi se slišale, kako se n. pr. pogovarjamo s svojimi frizerkami! Najprej prosimo, da nam lase malo »poplajhajo«, nato želimo, da nam spredaj polože »velne«, zadaj pa naredo »viklerje«; ko nam pod »havbo« postane prevroče, prosimo, da iztaknejo »šteker«! Itd. — Po kuhinjah ni prav nič boljše. »Kastrole« še zmerom stoje na »šporhertu«, »protfon« v »roru«, »koln« razbrskamo s »širhaklnom«, pomije odnesemo z »ajmerjem« in, kadar ni elektrike, še zmerom uporabljamo petrolejske »lampe«.

Zadnjič je pritekla v našo zbornico neka učiteljica z vadnice spraševati, kako se pravi po slovensko »klamfa«; nujno je potrebovala izraz, pa ga profesorji tudi niso vedeli. — Kako bi se res navadili teh vsakdanjih izrazov, tudi če nam manjkajo učbeniki in slike? Takole bi šlo: napišimo na tablo in po možnosti tudi narišimo razno orodje, n. pr. motiko, rónnico, pralico, reznik, penjačo (to je slavna klamfa), norec, mesarico, izvijač, francoz, burkle, žežel, grébljico, óblič, sveder, pilo, dletó, strgalnik, odčepnik, kajfež, sponko. Nato dijake sprašujemo po teh predmetih in z združenimi močmi bomo uspeli. Dijakom bo vaja zabavna igra, večino besed pa si bodo že v šoli zapomnili. Napravimo vajo tudi mi! S čim okopavamo? Z motiko. S čim rujemo? Z rónnico. S čim plevemo? S pralico. S čim obrezujemo trte? Z reznikom. S čim spojimo dva hloda? S penjačo. S čim kuje kovač velike predmete? Z norcem. S čim seka mesar meso? Z mesarico. S čim odvijamo in privijamo majhne vijake? Z izvijačem. S čim odvijamo in privijamo velike matice? S francozom. S čim predstavljamo lonce v kmečki peči? Z burklami. S čim prenašamo žerjavico in pobiramo pepel? Z žežlom. S čim odpremo vratca in razbrskamo žerjavico v peči? Z grébljico. S čim skobljamo les? Z óbličem. S čim vrtamo luknje? S svedrom. S čim pilimo? S pilo. S čim klešemo in dolbemo? Z dletom. S čim stržemo? S strgalnikom. S čim potegnemo zamašek iz steklenice? Z odčepnikom. S čim ugašamo sveče? S kajfežem. S čim spojimo dve poli papirja? S sponko.

Samo preko šol bomo jezik izčistili tudi v javnosti, samo preko šol ga bomo obogatili v vseh plasteh.

Še neka potrebna vaja mi prihaja na misel. Zlasti na nižji stopnji bi najrajši dijaki vse povedali s *pomožnim glagolom*. Če hočemo biti natančni, moramo za vsako dejanje ali stanje poiskati poseben glagol. To dijakom zopet najlaže dopovemo z vajo. Napišimo na tablo podobne stavke: Na trgu je bil spomenik padlim borcem, za gozdom je bilo polje, za vasjo je bila reka, v ozadju so bile gore, na vrtu je bilo mnogo rož.

Ob taki rabi pomožnika bodo dijaki njegovo vsiljivost hitro občutili in z veseljem stavke spremenili tako, da bomo dobili primerne glagole: Na trgu je stal spomenik padlim borcem, za gozdom se je razprostiralo polje, za vasjo je tekla reka, v ozadju so se vzdigovale gore, na vrtu je raslo mnogo rož.

V mislih mi je še prijetna igra s samostalniškimi homonimi, a jo rajši prihranimo za kak izlet. Kadar smo na daljši vožnji, je najpametneje, da dijake na vlakú zaposlimo mi, sicer si sami poiščejo manj primerna razvedrila. Skupina naj izbere samostalniški homonim! Eden od dijakov ga mora uganiti. Sme pa po njem izpraševati s trojimi vprašanji: Kje je? Kakšen je? Kaj dela? Dijaki mu drug za drugim odgovarjajo

toliko časa, da ga pogodi. Vzemimo primer tudi mi! N. pr.: žerjav. Ta beseda nam označuje ptiča, vzdigalni stroj, če ga pišemo z veliko, pa še krajevno ime. Kako bi se torej igra razvila? Dijak vpraša: Kje je? Odgovorimo lahko: V zraku. V pristanišču. Na Koroškem. — Kakšen je? Pokrit s perjem. Železen. Obdan od hribov. — Kaj dela? Leta, vzdiguje bremena, varuje svoje prebivalce. — Če kak dijak ne dá natančnega odgovora, ga tovariši sami hitro opomnijo in popravijo. Bolj natančni so kakor mi. Včasih se je treba kar čuditi njihovemu čutu za natančnost in ob igri, ko so bolj sproščeni, še laže ocenimo njihovo znanje.

Seveda bi lahko našteli še veliko vaj za utrditev jezikovne natančnosti, v učbeniku jih imam preko šestdeset. Mogoče bo pa že zdaj kdo rekel: Vse je prav in zelo lepo, samo kje dobiti časa za vse? — Res je; dokler nimamo učbenikov za slovenščino in porabimo toliko predragocenega časa za pisanje na tablo in za diktiranje v zvezke, je ob štirih tedenskih urah težko dobiti časa za vse. A kdo more presoditi, kateri del pouka je važnejši od drugega? Kaj ne bodo morda ravno take in podobne vaje vzgojile v dijakih največ čuta in ljubezni za jezik in odpravile največ napak v pisanju? Ali nas lahko kdo prepriča, da je važnejši nauk o glasovih in izgovarjavi ali o stari cerkveni slovanščini ali o metriki? Ali je pametneje guliti različna pravila? In kolikokrat pri literaturi ponavljamo to, kar so povedali dijakom že zgodovinarji; kolikokrat se po nepotrebnem mudimo ob malo pomembnih pisateljih, kolikokrat posvečamo neumetniškimi tekstom preveč časa itd. Dokončno merilo je težko postaviti. Vsak profesor mora najti svojo pot in gotovo bo s tisto dosegel največji uspeh. Cilj je en sam, poti pa je veliko.

Za takele vaje še ni najteže dobiti čas. V petem razredu, ko obravnavamo stilistiko, ga imamo že nekaj. Pa tudi v drugih razredih ga kje mimogrede ukrademo, n. pr. ob popravi šolskih nalog, ob govornih vajah, ob spisju in ob raznih poglavjih slovniskega pouka. Pa še nekaj! Z nobeno stvarjo dijakov bolj ne razveselimo, kakor če kdaj sredi najbolj sistematičnega pouka kako uro izrgamo in jo prebijemo z njimi povsem drugače kot navadno. In tako uro zopet lahko posvetimo podobnim vajam. Dijaki bodo sledili veseli, da je nekaj drugega kot vsak dan.

Ko bo knjiga izšla, bo seveda delo zelo olajšano. Dokler pa učbenika ni, si še najlaže pomagamo tako, da delo kar se dá variramo; predvsem poiščimo ob vsaki vaji nov način: zdaj naj odgovarjajo dijaki posamez, zdaj v zboru, zdaj izvedimo nalogo kot tekmo, zdaj kot tiho vajo, zdaj pišimo na tablo, zdaj diktirajmo v zvezke, zdaj naj pove primeró profesor sam, zdaj naj jo poiščejo dijaki in nazadnje si izmislimo še kako igro! Skratka, *načinov nam ne sme zmanjkati!* Vsaka ura mora biti kot dobro organizirana prireditev, po kateri nam je hudo, ko mine. Dijaki predvsem ne smejo nikoli imeti občutka, da jim kaj vsiljujemo; naj rajši mislijo, kako dobri smo, da jih tako prijetno zabavamo, ali pa še boljše, naj občutijo, da se z njimi zabavamo tudi mi. Res se zabavamo, toda ob teh »zabavah« nas ves čas vodi lep namen: vzbuditi v dijakih čut za jezik, ljubezen zanj in veselje do dela. Jezik naj postane dijakom tista vrednota, ki jo bodo hoteli osvojiti po vsej sili, pa ne zato, da bo samo njihova lastnina, ampak, da jo bodo posredovali tudi drugim, doma in vsej svoji okolici. To bo naš najlepši uspeh.

K IZGOVORU KONČNEGA IN PREDKONZONANTIČNEGA L

Menda ni vprašanja v slovenskem pravorečju, ki bi se ga bili od Trubarja sem s srečno ali nesrečno roko pogosteje lotevali in ki bi puščalo za seboj več vprašajev, dvomov in spotik kot izgovor l-a. Profesor Ramovš je v svojem Konzonzantizmu to poglavje z vso znanstveno doslednostjo obravnaval in ga osvetlil v zgodovinsko-dialektološki smeri. Njegova dognanja jasno pričajo, da se je razvoj končnega in predkonzonantičnega l-a iz domačih, ljudskih tal strnjeno gibal k izgovoru η in da je drugačne reflekse zanj najti le v obrobnih govorih.

Naravni razvoj l-a (govorimo le o končnem in predkonzonantičnem) je nekoliko zmotila slovenska knjiga, ki je sprva sicer odsevala živo govornico, a je kmalu postala učbenik za urjenje v slovenskem »knjižnem« jeziku; le-ta je polagoma postajal poseben organizem s svojimi zakonitostmi, ki ne izhajajo docela iz nobenega dialekta. Pisce 17. in 18. stoletja je zavajala grafika naših protestantov, ki so deloma z istim znakom označevali srednji in trdi l (fonetično danes l in η); toda že pri njih je bila močna tendenca k razločevanju obeh l-ov. Po pisavi, ki je bila v začetku še dokaj fonetična, a nedosledna, so zanesli neupravičeni srednji l v branje, od tod pa je pronical tudi v govor. Ko je slovenščina v preteklem stoletju zaživela v književnih in sploh kulturnih zvezah s slovanskimi in neslovanskimi narodi in je bilo čedalje bolj čutiti moč slovničarjev, so se v jeziku poleg drugih poznale tudi globoke sledi v izgovoru našega l-a. Srednji l se je z izposojenkami razrastle in razmnožil, podredil pa si je tudi marsikatero domačo besedo, ki je zdaj na novo oživela, predvsem pa neštevilne na novo tvorjene pridevnike na -ln- in samostalnike na -lnik. Splošna trditev, da je v slovenščini do te dobe prešel končni in predkonzonantični l v η , ne more biti za vse plasti čisto verjetna, kajti nemogoči bi bili substituti s srednjim l, če ta glas ne bi bil v tej legi že prej udomačen, vsaj v kulturnem dialektu. Prav preko tega dialekta, ki je bil vaje elkanja iz knjig, so se tujke presajale v slovenščino. Verjetno pa je, da je tudi po dialektih ta ali ona beseda vzdrževala srednji l po analogiji s številnejšimi oblikami, kjer je bil srednji l edino mogoč (pred vokali).

Proti koncu preteklega stoletja se je kljub ostremu in vztrajnemu boju St. Škrabca za dosledno uveljavitev -ja v »boljši« družbi utrdilo mnenje, da je η vulgaren, da je olikan samo izgovor s srednjim l. Tako je ostalo pri omahovanju (oba izgovora dopušča tudi Breznik v prvih dveh izdajah svoje Slovnice) vse do leta 1922, ko je bilo elkanje z uredbo odpravljeno. Ta »olikani« izgovor l-a se je zlasti vgnezdil po osnovnih šolah, tako da še danes lahko srečamo upokojene šolnike, ki ob posebno slovesnih okoliščinah elkajo. Kar je bilo pred nekaj desetletji še slovesno, je danes smešno — kot frak in cilinder. Ker sodi rečeno že v zgodovino, je še bolj nerazumljivo, da morajo učenci po nekaterih osnovnih šolah v prvem razredu še zdaj elkati; kasneje jih tega s težavo odvajajo, veli-

kokrat celo brez uspeha. Pomankljiva jezikovna vzgoja v šolah in od tod neobvladanje knjižnega jezika sta kriva, da pri »nešolanih« ljudeh še živi občutek, da obstoji »višji in imenitnejši« jezik, ki ga morajo v javnem govoru in pri glasnem branju posnemati, pa pri tem kar naprej omahujejo med domačim ųkanjem in »finim« elkanjem.

Za določevanje pravorečnih pravil v sodobnem knjižnem jeziku ne morejo biti odločujoče različne smeri v preteklosti in številne nedoslednosti v pisavi; tako tudi za izgovor končnega in predkonzonantičnega l-a lahko predpišemo le pravila, ki so v skladu s sedanjim stanjem kulturnega govora in z razvojem našega jezika.

SP navaja za vse primere z l, ki so količkaj dvomljivi v izgovoru, v oklepaju l ali l in ų ali ų. S tem je dana vsakomur možnost, da se ob negotovosti ozre v Pravopis. Žal je takih primerov vse preveč. Taka razdrobitev oznake nikakor ne more urediti izgovora l pri izpeljanih pridevnikih na -ln- in samostalnikih na -lnik. Nemogoče je, da bi si kdo v neskončni množici takih tvorb zapomnil izgovor, ki ga predpisuje SP. Če prištejemo še moment subjektivnosti pri določevanju izgovora l-a, sploh nastane zmeda. (Skrajno zapleteno vprašanje samostalnikov za delajoče osebe na -lec, gen. -lea, -lka je ob SP obravnaval F. Tomšič v SR III 3—4 1950, 471—476.) Če primerjamo pridevnika *delni* in *žvečilni*, ju moramo po SP izgovarjati s srednjim l. Vendar ne bo nikogar zbodlo, če bi izgovorili *žvečiųni*, nemogoče pa je reči *deųni* izpit. Za naš jezikovni čut je torej popolnoma vseeno, če pri določeni skupini takih pridevnikov izgovarjamo l ali ų, za drugo manjšo pa je obvezen izgovor l. Ker SP take razdelitve ni upošteval, zahteva za okopalnik ų, za obračalnik pa l, ko sta vendar obe besedi na jeziku istim ljudem ob skoraj enakih okoliščinah. Če pregledamo nekaj tega gradiva, smemo zaključiti, da morejo imeti l ali ų vse tiste izpeljanke iz glagolov na -aln-, -iln-, -alnik, -ilnik, -alnica, -ilnica, ki se še danes naslanjajo na opisni deležnik (oboroževalni, obračalnik, obrekovalni, maščevalni, osvobodilni, preiskovalni itd.), samo l pa tujke (fizikalni, kristalni, radikalni, diagonalni) in domače izpeljanke, ki jih vežemo s samostalniki na -lo (krilni, šilni, delni). K izgovoru z l se nagibajo tudi izpeljanke iz sekundarnih glagolov na -iti; te se namreč po občutku vežejo včasih z opisnim deležnikom, včasih pa z izpeljanim samostalnikom na -lo (dopolniti, dopolnilo, dopolnilni; krmiti, krmilo, krmilni; slepiti, slepilo, slepilni itd.). Izpeljanke vseh teh vrst so povečini mlade in knjižne, kolikor je starih domačih, zahtevajo dosledno izgovor z ų (kuhalnica : kuhalnik [ml.], muhalnik).

Veliko manjše je število samostalnikov in pridevnikov s končnim l, pri katerih izgovor še ni dokončno ustaljen. Zvečine so to enozložnice ali zloženke. SP določa za *bil* izgovor z l, čeprav jo navadno izrekamo z ų, prav tako tudi *biųnica*, vendar *bilka* z l. Oba izgovora imajo *del*, *dosihmal*, *od tal*; k tem bi mogli šteti tudi *kopel* (SP samo l), *vil* (gen. plur.) in *sel*. Samo izgovor z ų bi mogli kakor za *dol*, *dola*, *skril*, *zabel*, *zel*, *zeli*, *zibel* predlagati tudi za *drhal*, *strel*, *vel*, *vrzel* in *val* (zanj dokazuje izgovor ų Jože Siferer v JiS II, 41). Težko se je odločiti za izgovor pri pridevnikih *mil*, *zal* in *čil*; v govoru se v tej obliki redko rabijo, prvi dve naj bi zaradi nastanka in mili, zali izgovarjali z l, čil pa vzdržuje l zaradi naslonitve na druge oblike. Vse tri bi tudi prenesle izgovor ų (*miu*

mi je, čij in zdrav). Pri nekaterih besedah se veže na izgovor l ali ų različen pomen (kal -a z ų, kal -i z l; mel -a z ų, mel -i z l). Pred konzontanom v besedi *jelka* moti dopuščena varianta z ų.

Zaradi različnega porekla (pol, poli, polu) in številnih zložen, katerih prvi del tvori beseda *pol* (demi), SP obširno tolmači njen l. Sedanja jezikovna praksa delno ne podpira več izgovora, ki ga predpisuje SP za pol v zloženkah. Razlog, da moramo v takih zloženkah, kjer je bil некоč rabljen *polu* in imajo danes sestavljenke dva naglasa, izgovarjati srednji l, ne more ovirati razvoja k izgovoru ų. Naglas celo krepi samostojnost prvega dela (pol) in s tem tudi podpira tak izgovor l-a, kot ga ima beseda *sicer*. V primerih *poluren*, *polfabrikat*, *polizdelek*, *polglasnik*, *polletje*, *polmrak*, *polspanje*, *polton*, *poluraden*, *polusnje*, *polplatno*, *polživ* je že v navadi izgovor z ų, v sestavljenkah *polčas*, *polkrog*, *polmer*, *polodrasel* izgovor omahuje med l in ų, pri *polotoku* pa sestava v prvem hipu niti ni več občutena, zato zmeraj l.

Seveda je še vse polno vprašanj, ki se zbirajo okrog končnega in predkonzonantičnega l-a in ki jih bo morala nova izdaja Pravopisa obravnavati z bolj enotnega stališča.

France Jesenovec

JURČIČ ROMANTIK

Jurčičevo leposlovno delo kaže izrazito smer romantičnega realizma. Pri tem pa moramo vsekakor bolj poudariti njegove sadove narodopisne romantike kakor realizma, saj se je ta z izjemo dveh, treh leposlovnih del (od okoli petdesetih) šele v posameznih obrisih kazal v njegovih povestih, novelah in romanih. V članku bi rad prikazal prav nenavadno močne romantične črte v Jurčičevih delih in pokazal, da nimajo prav tisti, ki skušajo Jurčiča postaviti preblizu realizma.

Po naravi in temperamentu je bil Jurčič močna, razgibana, spodbujajoča, ustvarjajoča, bojevita in odločna osebnost in zato mnogo bližja razumskemu in sredi življenjskih bojov stoječemu Levstiku kot čustvenemu in osamljenemu Stritarju. Toda tudi Levstik in Jurčič sta uživala najprej pač klasično, zatem pa izrazito romantično literarno vzgojo in izobrazbo. Saj se je Jurčič od domačih tvorcev lepe umetnosti učil pri Prešernu, Jenku, Stritarju in deloma Levstiku, v svetovni književnosti pa je najbolj prebiral Shakespeara, Lermontova, Schillerja, nemške sodobne pisatelje sicer že precej realističnih vaških povesti, zlasti pa angleškega romantika Walterja Scotta. Pri njem se je (v nemških prevodih) od 1862, ko ga je dobil prvič v roke, učil predvsem oblikovnih strani, medtem ko je vsebino, snov in motiviko podoživljal iz sebe, kakor jih je dobil na zgodovinskih in sodobnih domačih tleh in pri domačih ljudeh.

Celo realist Levstik je našega prvega romanopisca zavedno vodil v narodopisno romantiko, izhajajoč iz svojega narodno utilitarnega estetskega nazora, kakršnega je bil sam podedoval po filološkem romantiku Jerneju Kopitarju. Tako so Lermontov in Prešeren s klasično in visoko

romantično pesmijo, Walter Scott z zaverovanostjo v davnino in z narodnozgodovinskim romanom, čustvena Stritarjeva narava, izvirajoča iz Rousseauja in Schopenhauerjevega pesimizma, naravnali Jurčičevo leposlovno delo mnogo bliže romantiki kakor realizmu, saj se je realizem v dobi Jurčičevega pisateljskega delovanja po srednji Evropi šele porajal.

Neposredno pobudo za pot, ki naj jo kot slovenski pisatelj in prvi začetnik naše klasične proze nastopi, je kot drugošolec dobil v Slovenskem glasniku 1858 v Levstikovem Popotovanju iz Litije do Čateža. V tem delu je bral takele napotke: »...Seveda bi se dalo pisati v *domači* besedi, v *domačih* mislih, na podlagi *domačega* življenja, da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu... Saj vedo vsi, da šaljivi Ribničan obide križem svet, da imajo Gorenjci dovolj pravljic o vojaških begunih, ki so se potikali po hribih in šumah, vsa dežela pripoveduje še dandanes, kako so nekdanj lovili mlade moške in jih dajali po sili na vojsko. Celo rokovnjači in deseti bratje so *narodna* lastnina... Tu imamo dovolj gradiva, dovolj pravljic, zlasti iz *turških* bojev...« (podčrtal F. J.).

Štirinajstletni študent z Zavoja na Muljavi je zavestno stopil na Levstikovo pot, šel takoj v počitnicah med dolensko kmečko ljudstvo, poslušal njegovo živahno, šaljivo in zabeljeno govorico ter si zapisoval rekla in pregovore, narodne pesmi in pripovedke. Posebno zvesto je poslušal svojega starega deda, ko mu je bajal o turških vpadih in kmečkih uporih, o rokovnjačih in tihotapcih, pa o vojaških beguncih itd. Tako si je nabral *med ljudstvom* bogato zakladnico za pisateljsko delo. Stari ded, dolenska zemlja v okolici Muljave in Stične s tipičnim kmetom in pisanim ljudskim izročilom pa Levstikovi napotki iz 1858 so bili neposredni živi izviri, s katerimi se je oplajala mlada Jurčičeva domišljija in ki so našega klasika vodili v narodopisno romantično strujo.

Pri zbiranju ljudskega izročila se je Jurčič popolnoma vživel v ljudsko mišljenje, da se mu je v puščobi in suši sodobnega življenja kar stožilo po »starih, dobrih časih«. Saj sam piše: »Kdor pozna življenje, dejanje in nehanje, misli in prepričanja, kakršna so bila *nekdanj po pripovedih naših starih slovenskih očakov*, ki, gluhi in slepi za *spačeni novi svet*, vedno le čase svojih in svojih prednikov dni hvalijo: ta mi bo pritrdil, da je bilo pred štirideset [toliko v preteklost je postavil svojega Desetega brata!] in več leti med našim narodom veliko več *poezije* ko v današnji *suhoti*. Kje se zdaj še kaj čudovitega zgodi? Kdo dandanes še kaj ve? Le kakov sleparček še pride, da človeka opehari. Tako pravijo dedje...« (Deseti brat, II. poglavje). Kar in kakor so *bajali dedje*, to je bilo torej Jurčiču vir poezije, tisto ga je vlekle. Kamor so mu dedje kazali pot, tja se je zatekal po snov in motive za svoja dela. Pa ne samo nagonsko in ob Levstikovi roki, tudi ne samo pod vplivom romantične literarne vzgoje, marveč popolnoma zavestno in načrtno. Saj je sam tudi druge navajal k temu v svojih literarno teoretskih člankih. V enem izmed njih piše: »Vselej boš prav hodil, ako boš ostro opazoval *svoj narod*, ako boš nabiral *obrazne in uzore iz naroda*, ako boš svoje mišljenje z *narodnim* strnil, resnobne in smešne strani *narodove* začutivši, idealno je obrisal po primeri tiste poezije, katero boš iz *narodnega pesništva* in ostankov zgodovinske tradicije spoznal, sam svoje umotvore stvaril...«

(Slovenski glasnik 1866, februarska številka v članku: Slovensko lepoznanstvo premalo narodno; prim. tudi Prijateljovo razpravo Klasje v ČJKZ VI, 142; podčrtal F. J.). Kakor je Levstik učil njega, tako je učil Jurčič druge, svoje številne učence.

Zbiranje narodnega blaga je v Jurčiču rodilo prelepe sadove. Kar je zapisal in nabral med ljudstvom, je začel kmalu objavljati: narodne pesmi, večinoma take, kot jih je slišal, medtem ko je prozo sam po svoje oblikoval. Prav z objavljanjem narodnih pesmi, pravljič in pripovedk je zastavil pisateljsko pero (Pripovedka o beli kači v SG 1861, narodne pesmi in drugo blago v SG 1862 in 1863, posebno Spomini na deda v Novicah 1863); kmalu zatem je prešel od golega objavljanja in predelavanja narodnega izročila k *okvirni* pripovedki (po zgledu klasičnega Levstikovega Martina Krpana), od tod pa k izvorni povesti, noveli in romanu iz slovenske zgodovine kakor tudi iz sodobnega življenja. Tako je iskreno romantično zanimanje za preprosto ljudstvo in za njegovo izročilo iz preteklosti oplodilo Jurčiču pero in ga vrglo v sredo dela »iz naroda za narod«. Levstikov narodni utilitarizem je Jurčičevo delo naravnal v narodno vzgojno-izobraževalno smer, ki je obenem izvirala iz romantične navdušenosti za vse, kar je ustvarila naša ljudska duša.

Še posebej je svaril našega kmeta pred pogospodenjem, ko ga je učil — prav po rousseaujevsko — kmetskega ponosa in ljubezni do rodne zemlje in navad, pišč: »Na mojem domu je treba kmeta. Tacega jaz nečem, da bi v gosposki suknji okoli hiše hlačal, pa da bi ga ljudje vikali ter bi še jaz ne mogel govoriti ž njim kakor z vsakim človekom. Pojdite mi v kraj z gospodstvom! Moj oče je bil kmet in moj zet bo kmet; kdor poleg česa družega prinese najprvo trdno delavno roko, kdor se bode v ponedeljek drugače oblačil nego v nedeljo, tak pride pod mojo streho pa je amen besedi... Kmetstvo ne redi, ali pošteno živi; drži se ga, kdor ga imaš...« (Sosedov sin, 11. poglavje).

Iz navedenega lahko spoznamo, kako je bil Jurčič tesno zvezan z ljudstvom, do katerega sta ga pripeljala prav romantika in narodno utilitarni umetnostni nazor. Iz ljudstva je izšel, ljudstvu je bilo namenjeno vse njegovo delo. Zato je tembolj cenil narodno blago, ga z vso mladeniško vnemo zbiral in uporabljal v svoji besedni umetnosti.

Dedova bajaranja in ljudsko izročilo so Jurčiča vodila v bajeslovne dobe naše preteklosti. Kmalu pa se je lotil tudi pravih *zgodovinskih* del. Zatekel se je k Valvasorju in z vso vnemo prebiral zgodovinske in mitološke dogodke v knjigi Die Ehre des Herzogthums Krain ter se pri njem seznanil nadrobneje s časi turške, verske in socialne krize na Slovenskem v 15., 16. in 17. stoletju, torej z dobami, ki so bile posebno razgibane in so zato lahko nudile pisateljem snov, ki so ob nji utegnili izpričati našo zgodovinsko narodno samobitnost. Jurčič se na premnogih mestih v svojih povestih in novelah sklicuje na ta bogati zgodovinski vir. Zvest Levstikovemu napatku v Popotovanju nam je v svojih delih prikazal tako rekoč vse znamenitejše dobe in dogodke iz naše narodne zgodovine: popisal trpljenje ljudstva v obrambi pred turškimi napadi (Jurij Kozjak, Grad Rojinje), upodobil deloma vseslovenski kmečki upor 1515 in slovensko-hrvaškega iz 1573 (Sin kmetskega cesarja), pokazal verske boje med pro-

testantizmom in katoličanstvom na naših tleh (Jurij Kobila), dobro zadel zgodovinsko podobo mesta Ljubljane iz 15. stoletja (Hči mestnega sodnika), se vživel v zgodovino celjskih grofov (Veronika Deseniška), nam naslikal prizore iz dobe rokovnjačev pod Kamniškimi planinami (Rokovnjači), prikazal lov na mladeniče za vojsko (Domen), podal zanimive zgodovinske podobe iz časov fevdalnega sistema (Grad Rojinje, Veronika Deseniška, Nemški valpet, Ivan Erazem Tatenbach), segel v zrinjsko-frankopansko zaroto iz 1664—1670, ki je s svojimi ostenki segla tudi na slovenska tla (Ivan Erazem Tatenbach), se ustavil pri francoski okupaciji (Rokovnjači, Moč in pravica), prikazal podobo iz vojne krajine (Na kolpskem ustju, V vojni krajini), posegel celo v zgodovino severnih Slovanov (Tugomer) in še daleč nazaj v naše pokristjanjenje (Slovenski svetec in učitelj, prvi del nameravane trilogije). To stran Levstikovih napotkov je Jurčič ne le povsem uresničil, marveč še celo mogočno razširil. Prav v zgodovinskih povestih in novelah je fabulist Jurčič tako obtičal na romantičnem slikanju dogodkov in oseb, da nam pri vsej množici naštetih del ni ustvaril niti ene stvarne zgodovinske povesti, kar se mu je pri povestih iz sodobnega življenja vsaj dvakrat, trikrat posrečilo!

Kot *snov* je tudi *motivika* v Jurčičevih delih večinoma romantično izbrana in prav tako tudi obdelana. Tu mislim predvsem na tipično izbiranje in nizanje motivov, ki pogosto skrivajo v sebi vse polno skrivnostnih zapletov in razpletov. Vsa pisana motivika Jurčičeve domišljije se začne prikazovati že v njegovih prvih umetninah in se potem ponavlja v nešteti različicah. Tako n. pr.: na prvi pogled neumljivo in skrivnostno sovraštvo med gosposkim graščakom in njegovim nezakonskim ali sicer kako drugače odtujenim in pozabljenim sinom (Sova — Domen, Piškav — Spak), bratovo nasprotovanje sestrični ljubezni do neznanega, drugovernega ljubimca (Jurij Kobila), spor med dvema gosposkima prijateljema zaradi dekleta (Dva prijatelja), tihotapstvo, ponarejanje denarja, hajduštvo, rokovnjaštvo, maščevanje, vse zavito v skrivnosti (Jurij Kozjak, Domen, Deseti brat, Sin kmetskega cesarja, Doktor Zober itd.). Premnogo teh motivov je izrazito pravljličnih (pridobitev bogastva v povesti Uboštvo in bogastvo), vražarskih (Prazna vera) in podkrepljenih še z bolj ali manj skrivnostnimi osebami (Martinek Spak, Zober, Vrban itd.).

Iz klasične drame se je v romantiko prenesla tudi značilna *analitična* zgradba dejanja. Zanja je karakteristično, da pred koncem dejanja pisatelj rad povzame preteklost, ki jo je bil pred davnimi leti doživel glavni junak. Ta način je bil pri romantikih posebno priljubljen, saj so s poseganjem v preteklost znova dobili priložnost, prikazovati temne in skrivnostne doživljaje in zgodbe. Take romane je pisal tudi Jurčičev oboževanec — Walter Scott. Ni čudno, da je nenavadnost in skrivnostnost v analitični zgradbi dejanja posnel tudi Jurčič (prim. Domen, Deseti brat, Doktor Zober, Rokovnjači, delno tudi Cvet in sad, Lepa Vida). Po Scottu je povzel tudi mešano obliko romanov, da jih je pisal deloma pripovedno, deloma v obliki pisem ter tako s svojo osebnostjo zdaj ostajal skrit v ozadju, zdaj spet stopal kot z bralcem pogovarjajoča se oseba v ospredje.

Prav ob taki zgradbi dejanja se ni čuditi, če so Jurčičeva dela nenavadno bogata z najrazličnejšimi, izrazito romantičnimi prizori in

poglavji, polnimi neosnovanih anekdot in naključij. Jurčič se je tako ves vživel vanje, da je prezrl celo navadno, vsakdanje kmečko življenje in le prerad opisuje kmeta — namesto pri vsakdanjem trdem delu in trpljenju in v skrbeh za vsakdanji kruh — rajši v veselih, lepih trenutkih: v krčmi, ob nedeljah pred cerkvijo, na sejmih in žegnanjih, kmečkega delavnika pa ne vidi. Jurčičev kmet pravzaprav samo praznuje in modruje ob čaši vina. Pisatelj se sam kar naslaja nad kmetovo duhovitostjo in njegovo dobro voljo v veseli družbi; kar nastavlja ušesa, da bi mu ne ušla kmetova izvirna šegavost v besedi in noši, v vsem dejanju in nehanju. Pa še to mu ni zadosti. Še njegov kmet sam mora poslušati skrivnostne namige, kakor je tale: »Jaz vem za zaklad; drevi ob pol desetih v Lezncu bodi; na križišču posedi, da jaz pridem... Poldesmo brazdo pod zemljo ga ima vrag zakopanega — tako so včasih pravili — in ti ga menda najdeš, zato ker si deseti brat« (Deseti brat, IV. poglavje).

V večini Jurčičevih del so romantični prizori, kakor namigavanje na kopanje skritih zakladov, plazenja in skrivanja tihotapcev, ugrabljanje deklet, jokanje in razneženje junakov in junakinj, domačnost kmečke krčme na slovenskem podeželju, skrivnostno grajsko okolje, zapuščenost starinskih gradov, klicanje vraga v ris, skrivnosti zdravniške vede in čudodelnosti, kakor jih gleda preprosto ljudstvo, ki še ni kos napredku znanosti in ved. Vse to pa nas vodi v kraljestvo pravljic in fantazije, kamor lahko zlasti mlado žensko dušo ponese že takle preprost romantični opis narave: »Prideta na travnik. Pri poti je stalo na samem košato lipovo drevo, ki je fantastično molilo svoje goste veje v tiho, krasno mesečno noč. Na zapadu se je videla s hribca prijazna lučca izmed sadnega drevja, grajske strehe so se v mesečini svetile. Mladičica so zopet obšle prijetne in otožne misli vred, ko je zagledal svoje novo stanovanje pri tujih ljudeh« (Deseti brat, II. poglavje).

Med romantične prizore še posebej spada podoba *fantov na vasi*. Jurčič te značilnosti nikakor ni mogel prezreti, marveč jo je tu in tam v svojih delih vsaj omenil, če že ne natančneje popisal. V Sosedovem sinu je n. pr. takle odstavek: »Toda hlapec Blaž ni bil voljan sitne tete poslušati; mislil si je: dan je gospodarjev, noč je moja, in poišče si med drugimi krpami na peči kamižolo, vrže jo čez pleči in odide na vas k tovarišem, ki so bili že zbrani za Smrekarjevim plotom ter se kmalu potem vzdignili in proti sosednji vasi grede zapeli... Lepa svetla noč je; čuje se petje vaških fantov, ki čez polje gredo« (Sosedov sin, VII. pogl.).

Romantika nekdanjega veselega, neskrbnega in vagabundskega *študentovskega življenja* iz časov, ko so še zaljubljeno trubadurili in predrzno tvegali najrazličnejše poskuse, je seveda še posebno mikala opisovalce romantičnih prizorov, tudi Jurčiča. Najpristneje je to stran romantike upodobil v postavi strica Dolfa, pač seveda samo še v njegovih otožnih spominih in mirnem, stoičnem gledanju na nekdanja študentska mlada leta. Takole se jih zapiti stric grajske Manice spominja in hoče tudi v Kvasu zbuditi dogodke, ki jih pa ta nikoli ni doživel: »Včasi smo bili že drugi ljudje, fuimus Troes, veselo smo živeli, pili in peli, da nikdar tega, in Adolf, svojega očeta drugi sin, ki bi bil imel tolar vrh glave vrezan dobiti in črn talar, ni bil zadnji. Pa zdaj so vse tiste urice k niču...« (Deseti brat, III. poglavje). Tako veselo študentsko

mladost sta imela tudi profesor Vesel (Cvet in sad) in Basaj — Nande — Gropa (Rokovnjači), če ne morda v pitju in petju, pa vsaj v ljubezni. A Veselu jo je s Pavlino pokvarila Pavlinina mati, Basaju pa hudobni Brnjač in — študentovske romantike je bilo zanju konec. Za Basaja se je začelo novo — spet romantično življenje rokovnjaštva, za Vesela pa resno poklicno delo profesorja v mestu, kasneje pa zopet mirno, idilično življenje pri čebelnjaku na deželi (Rousseaujeva in Stritarjeva podoba Gospoda Mirodolskega!), a se mu je nazadnje vendarle po nenačnem dogodku uresničil študentovski sen skupnega življenja s Pavlino.

»Celo rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina, ako ravno zlasti prvih — nihče ni vesel.« Tako je že Levstik navajal Jurčiča, naj začne opisovati brezdomce, ki so prav tako kot študentovstvo skupina brezskrbnih ljudi, katerih življenje poteka na samem in v gozdovih ter nudi zopet vse polno romantičnih doživljajev, kakor jih kot posamezniki doživljajo deseti bratje in desetnice, znani iz narodnega izročila. Oboji se kar ponujajo romantiku s svojimi čudovitimi dogodivščinami in prizori. Prvo rokovnjaško podobo nam je Jurčič prikazal že v Kosomanu, sinu kmetskega cesarja. Brž ko ga je pisatelj odmaknil iz živega dejanja med nastopajočimi osebami, ga je po ljudskem izročilu obdal s skrivnostmi, pišoč o njem: »V dveh letih se na svetu veliko spremeni in predrugači. Kosomana ni bilo nič v tem kraju. Nihče ga ni videl. Le pravljica je vedela čudne reči o nekem možu povedati, ki je z velicim krdelom malovrednih, obupnih ljudi, ki so se svetu morali odtezati, stanoval v kamenitih solcbaških gorah. Ta pravljica je trdila, da se ta razbojnik imenuje sin kmetskega cesarja, da je strah in groza bogatim gradem in popotnim plemenitašem. Pravila je, da pri kmetih ne ropa, da ne stori žalega ubozemu vaščanu, da je pa že nekaterega gosposkega človeka za vselej zmanjkalo s ceste, da iz grajskih čred voli pobira...« (Sin kmetskega cesarja, VIII. poglavje). In prav po omenjeni ljudski domišljiji je upodobil Jurčič vse rokovnjaško življenje, zlasti najpomembnejši rokovnjaški postavi: Kosomana v Sinu kmetskega cesarja in Basaja — Grogov v Rokovnjačih. Mikaven je ta ljudski pogled na rokovnjaško življenje, kakor ga je prevzel Jurčič iz ljudskega izročila: Rokovnjači ljudem iz revnejših plasti in po nraveh dobrim pomagajo ter so le božje orodje za kazni pregrešnim, trdim in oholim graščakom, plemičem in bogatašem, po pisateljevi zamisli pa obenem orodje božje maščevalnosti (morda je tu na Jurčiča vplival Schiller s svojimi Razbojniki: postava Karla Moora je utegnila roditi Jurčičevega plemenitega Basaja). Kot pri Schillerju je tudi v Jurčiču vsa druga rokovnjaška družba — razen voditelja Nandeta — drhal, ki se je natepla z vsega sveta in ji je le za postopaško življenje in rop, torej v resnici rokovnjaška družba, ki je po Levstikovih besedah nihče ni vesel.

V zgradbi romantičnega dejanja so že v ekspozicijskem delu pomembne različne *usodne napovedi*, ki takoj spočetka dadó glavnemu junaku in bralcem slutiti nenavaden razvoj dejanja. Z njimi zbudi pisatelj takoj na začetku zanimanje in napeto pričakovanje: biti mikaven pa štejejo romantiki za svojo nujno potrebno nalogo. Naj navedem iz Jurčiča tak primer iz začetka prvega slovenskega romana: Kvas (Spaku): »Saj nič ne veš,« odgovori mladenič, »kako prihodnost bom jaz imel?«

»Ti boš nekaj doživel tam gori [na Slemenicah], kar se ti še ni sanjalo nikdar. Le dobro oglej grad, mesec sveti lepo, pomnil ga boš do smrti, pomnil boš tudi desetega brata, čeravno mu ne veruješ, do groba ga boš pomnil.« Tako napoveduje Spak Kvasu, mu s tem grozi in zbuja strah pred neznano prihodnostjo, ki ga še čaka. Ni čudno, da se je pri teh in takih skrivnostnih napovedih Kvasu stisnilo srce, kakor pisatelj sam nadaljuje: »Glas Spakov je bil pri teh besedah popolnoma različen od prejšnje govornice, nekako teman in strašan, tako da je mladenič malo osupnil. In ker se je ravno ta trenutek luna skrila začasno za oblak, ga je tembolj prešinila neka čudna čut... Dasiravno kakor izobražen človek ni trohice verjel na vraže, ga je vendar obšla misel, da Martin Spak res kaj več ve ko navadni ljudje.«

Omeniti moramo tudi zanimivo usedlino romantične šole: *usodna srečanja junakov*, izredne, nenavadne dogodke, ki privedejo ob srečanju nasprotujočih si značajev navadno do čudovitih razkritij in spoznanj; take prizore je Jurčič večkrat prikazal, na primer med Domnom in Sovo, med Martinkom in Piškavom, prizore, ki so bili že zaradi skrivnostnih postav Sove, Piškava in Martinka izrazito romantični. Pa tudi med, rekel bi, navadnimi ljudmi je Jurčič rad prikazoval usodna srečanja in nenavadna spoznanja, tako med Jurijem in Markom Kozjakom, med Zobrom in Langmanovo na Pražanku, med bratoma Francetom in Tonetom itd. Taka nenavadna srečanja in spoznanja imenujemo *anagnosis*. Uporabil jo je že Cigler, pisatelj prve slovenske povesti, v zgodbi o Svetinovi družini. Kot v nji je tudi pri Jurčiču premnogo čudovitih doživetij glavnih in stranskih junakov, a prav tako popisovanje dela tudi Jurčiča na mnogoterih mestih nejasnega ali nerealnega ter ga izrazito uvršča med romantike.

Konec prihodnjic

Marijan Zadnikar

LIKOVNI SLOGI NA TUJEM IN DOMA

Preden v šoli obravnavamo kakšno obdobje domačega slovstva, moramo v evropskem okviru med drugim označiti tudi sočasno smer likovne umetnosti. Čeprav so izrazna sredstva pri besedni in likovni umetnosti docela različna, so njuni življenjski pogoji ter idejna in estetska prizadevanja v isti dobi zelo sorodni (renesansa, romantika, realizem itd.). Nekateri pojavi v literarni zgodovini pa so naravnost likovnoumetnostnega izvora (barok, rokoko, impresionizem) in zato brez poznavanja likovne umetnosti nerazumljivi. Profesor slovenist se mora v šoli pri predavanjih ustavljati tudi ob likovnih ilustracijah leposlovnih tekstov ter ob medsebojnih stikih in človeškem prijateljstvu med obojimi umetniki (Smrekarjeve ilustracije Cankarjevih knjig, odnosi med modernimi in impresionisti). Končno mora na ekskurzijah dijake opozarjati tudi na umetnostne spomenike določenega zemljepisnega področja in jim znati določiti in razložiti njih sloge. Zato se nam je zdelo potrebno, da v našo revijo uvrstimo kdaj pa kdaj tudi članke iz umetnostne zgodovine. Pričujoči obravnavata starejša obdobja: romaniko, gotiko, renesanso in barok. Kdaj kasneje ga bomo skušali nadaljevati z označbo novejših obdobij od romantike do našega časa. — Op. ured.

Ko se je na razvalinah antičnega sveta polagoma pričelo oblikovati novo življenje in je z njim Evropa po preseljevanju narodov dobivala v glavnem prve obrise svojega poznejšega zemljevida, so se tudi v likovni umetnosti, ki je zvesta spremljevalka vsakokratnih življenjskih utripov, začela kazati nova izhodišča, zrasla iz razmer in potreb novih evropskih narodov in nove družbe. Iz teh izhodišč se je potem pognal razvoj evropske umetnosti v nepretrganem loku skozi več stoletij, obogaten z nekaterimi menjavami, ki pa nikoli ne pomenijo koraka nazaj, a tudi trenutni zastoj ni v tem razvoju nič drugega kot zbiranje novih pobud in moči, da bi umetnost ujela korak z življenjem.

Ker je ta pregled umetnostnih slogov in smeri namenjen kot prva orientacija predvsem tistemu, ki se poleg svoje stroke doslej ni utegnil poglobljevanju zanimati za usode in poti drugih prizadevanj človeškega duha v minulih stoletjih, je edino primerno in zadostuje, če poskusimo bežno orisati vsaj tiste smeri v evropski umetnosti, ki so našle kljub našemu zamudništvu vendarle večji ali manjši odmev tudi na naših tleh.

Ko so naselili naše kraje Slovenci in se bili že v prvih stoletjih z germanskimi tujci, hkrati pa je med nami samimi divjal boj »za lepo boginjo Živo«, je obvladala evropski zahod na mogočni cesarski dvor Karla Velikega oprta umetnost, ki je pomenila ob pomanjkanju dovolj močnih umetnostnih pobud v novih narodih samih prvi preporod antične rimske umetnosti, in sicer kot vzporeden pojav državnih teženj po obnovitvi rimskega imperija. Po osrednji osebnosti tega časa, cesarju Karlu Velikem, ki je bil tudi za sodobno umetnost glavno oporišče, je v likovni umetnosti to obdobje dobilo ime *karolinška renesansa*. Renesansa zato, ker je novi čas hotel obnoviti in zavestno preroditi nekdanjo umetnostno slavo Rima. Ta umetnost germanskih rodov, torej že novih evropskih narodov, obsega čas nekako od leta 800 do prve polovice 10. stoletja in se skoraj izključno omejuje na bližino dvora in cerkve, ki sta bila njena glavna pobudnika in naročnika. Omejitev na tako ozek krog je za tisti čas razumljiva, če upoštevamo, da so bili vzori te umetnosti — rimska antika — novim barbarskim narodom v bistvu tuji. Že stari rimski plemeniti način kamnite gradnje je bil novim narodom, ki so bili vajeni graditi v lesu, vsaj skrajna nedosegljiv in neznan; prav tako tudi bodisi kiparsko ali pa slikarsko upodabljanje človeškega telesa, ki ga je antika v vseh oblikah tako dovršeno vedno znova uresničevala. Ob stiku teh dveh svetov — umetnostno tako nasičene, utrujene in skoraj izčrpane antike in pa spočitih in za vse novosti sprejemljivih novih narodov, ki so prinesli s seboj le skromne umetnostne tradicije — so se polagoma izoblikovale korenine poznejše evropske umetnosti, iz katerih so živele potem dolga stoletja. V teh ljudstvih, ki so se dotlej likovno izražala največ v različnih krasilnih tehnikah, je bila skrita še povsem neizrabljena in dojemljiva moč in volja po likovnem ustvarjanju, ki naj bo glasnik novega življenja. V nekaterih stavbah, zidanih po rimskem načinu iz obdelanega kamna, kot n. pr. dvorna cerkev Karla Velikega v Aachenu, ki posnema oblike poznoantične bizantinske arhitekture S. Vitala v Ravenni, in v umetnoobrtnih izdelkih iz dragocenih tvoriv ter v mnogih

okrašenih rokopisih so se nam ohranili spomeniški viri za poznanje te umetnosti. Kakor je Karel Veliki s svojimi državniškimi uredbami posegel tudi na naša tla, ko je določil Dravo za mejno reko med vplivnim področjem Salzburga in Ogleja kot dveh velikih središč cerkvene uprave, kar je imelo daljnosežne posledice tudi za našo poznejšo umetnost, tako so daljni odmevi karolinške umetnosti pustili nekaj osamljenih in za poznejši razvoj malo pomembnih sledov tudi na naših tleh. V kamen vrezani ornament, sestavljeni iz prepletajočih se trojnih trakov, ki se včasih končujejo s ptičjo glavo, so skromni ostanki kamnite opreme prvih zidanih cerkva na naših tleh, cerkva v Batujah na Vipavskem in v Slivnici pri Mariboru, hkrati pa primeri takratnega primitivnega umetnostnega izživljanja, v katerem so bile kali za rast v prihodnjih stoletjih.

Precej bi preseгло okvir in namen tega pisanja, če bi z njim hoteli dati oris razvoja evropske umetnosti in posebej še njenih odmevov v domačem okviru. To je bilo že svoj čas storjeno in se v popolnejši obliki spet pripravlja za javnost. Če gre torej tu bolj za pojasnitev nekaterih pojmov in za oznake posameznih obdobij v likovni umetnosti, ki utegnejo zaradi morebitne vzporednosti zanimati tudi literarnega zgodovinarja slavista, potem ni nujno, da v nepretrgani črti zasledujemo evropski in domači umetnostni razvoj in pogoje za nastanek novega sloga. Kakor v vsem življenju so tudi v umetnosti nova obdobja ločena od prejšnjih bolj z mehкими prehodi in prelivami kot z ostrimi mejami in šele zgodovinska znanost si je poiskala primernih imen, s katerimi označuje in razmejuje nepretrgani tok na bolj pregledna obdobja s skupnimi potezami v njihovem obrazu. Iz teh in takih nagibov se je zato pred dobrimi stoletji kot oznaka za umetnost visokega srednjega veka udomačil pojem *romanskega sloga ali romanike*.

Le prerado se zgodi, da tiskarski skrat, ali pa neznanje zamenjata romaniko z romantiko, čeprav ju loči vsaj sedem stoletij in še marsikaj drugega. V pričetkih zgodovinopisja so to prvo od obeh velikih umetnostnih obdobij evropskega srednjega veka označevali tudi s predgotško, staronemško, bizantinsko ali celo novogrško umetnostjo. Po analogiji z romanskimi jeziki, ki so derivat latinščine, pa se je v Franciji okrog leta 1820 za to umetnost uveljavil izraz romanika, ker je v arhitekturi spet uporabljala nekatere elemente starega rimskega stavbarstva, kot n. pr. polkrožni lok in steber. Medtem ko so romanski jeziki omejeni na nekatere dežele, pa je govorila romanska likovna umetnost mednarodni likovni jezik, ki se ni oziral na geografske meje in je zajel domala vso Evropo. Zgodovinska znanost je trajanje romanskega stilnega obdobja omejila nekako na čas od leta 1000 do 1250, vendar pa se ne da ostro začrtati z letnicami in izrezati iz razvoja, ker imamo na obeh koncih v vsakem slogu oblike, ki so »še« posledica prejšnjega, pa vendar »že« kažejo v novi čas. Pretežno torej obsega romanski slog stoletja visokega srednjega veka, ko se je iz Karlovega univerzalnega rimsko-nemškega cesarstva z delitvijo imperija vsaj v glavnem že nakazal poznejši evropski zemljevid, sloneč na germanskem vzhodu in frankovskem zahodu, in ko se je krščanstvo po mračnih stoletjih notranjega razkroja s clunijsko in pozneje s cistercijansko redovno reformo bistveno okrepilo in je zato tudi investiturni boj zaključilo sebi in prid. To je čas, ko je nastajal

v Franciji junaški epos poleg liričnih pesmi trubadurjev, ko sta izpolnjevala filozofski sistem mistika in sholastika in ko je pel pesnik ves zavzet o Materi božji, ki je središče verskega češčenja, pa v isti sapi že pripravljaj spolkzo anekdotu o duhovščini in o ženskah. Kakor so zlasti v arhitekturi tega časa ohranjene in prevzete pridobitve rimskega stavbarstva, tako tudi v poeziji še ni zamrl spomin na antiko (epos).

Vodilna stroka romanske umetnosti je arhitektura, ki jo je zlasti pospeševala cerkev s svojimi potrebami in naročili. Prerofjeno samostansko življenje je potrebovalo zase primernih prostorov in redovne cerkve so bile ob svojem nastajanju glavna torišča umetnostnih snovanj. Skupno delo arhitektov, kamnosekov, kiparjev, slikarjev, zlatarjev in njihovih sodelavcev je ustvarjalo in pomenilo ne samo umetnostno, temveč tudi zemeljsko bogastvo, proti kateremu je odločno nastopil veliki reformator Bernard, vprašujoč redovne sobrate: »Kaj počenja zlato po cerkvah? Njih zidovje se blešči, siromaki pa stradajo!« Da so njegove besede zalegle, dokazuje vsaj v tem času še na bistveno omejena cistercijanska arhitektura brez slehernega nepotrebnega okrasa. Drugače pa je bilo pri neredovnih cerkvah, pri stolnicah, kamor Bernardov neposredni vpliv ni segel, tako da so se kar kopale v obilju dragocenosti.

Klasična deželna romanske umetnosti je Francija, čeprav jo je za svoj likovni izraz sprejela vsa tedanja Evropa. Toulouse, Clermont-Ferrand, Perigueux, Arles, Cluny so le nekatera imena iz Francije, ki jih dobro dopolnjujejo nemški primeri Speyer, Mainz, Worms, Köln, Hildesheim in pa samosvoja italijanska arhitektura tega časa v beneškem sv. Marku, Ferrari, Firenzah, Lucchi, Pisi in tako dalje.

Tudi na naših tleh, kjer smo v likovni umetnosti z majhno zakasnitvijo vedno sledili glavnim premikom razvoja v srednji Evropi, so podobne razmere kot drugod omogočile uveljavitev romanske umetnosti. Njen glavni pospeševatelj je bila cerkev, ki si je v 12. stoletju komaj trdneje urejala svojo farno organizacijo, zlasti pa ji je utiralo pot iz srednje in zahodne Evrope redovništvo, ki je ustanavljalo pri nas svoje prve naselbine. Stična, Gornji grad, Žiče, Jurklošter itd. so njegova prva oporišča, kamor so presadili tako rekoč na ledino romansko umetnost iz najnaprednejših dežel takratne Evrope. Poleg nekaterih večjih stavb bazilikalnega tipa, kot so se ohranile v Ptujju, Mariboru, Mošnjah, Starem trgu pri Ložu in v Šmarju na Dolenjskem, se je romanska arhitektura pri nas zlasti udomačila v inačicah male vaške podružnice, v kateri je prišel do veljave tudi izraz pokrajine in so zlasti v umetnostno-geografskem pogledu izredno važne. Monumentalno slikarstvo tega časa je ohranjeno pri nas le v zelo skromnih ostankih, pač pa sodijo likovno okrašeni rokopisi stiškega izvora med pomembne spomenike svoje vrste. Tudi samostojna plastika je omejena skoraj na en sam spomenik, ki se je ohranil v Velesovem. Od profane arhitekture sega le nekaj jeder naših gradov v to dobo, n. pr. Planina nad Sevnico, Klevevž, Pišce, Škofja Loka, Stari grad itd.

Kakšen je pravzaprav likovni izraz romanske umetnosti? V arhitekturi je vzdrževala edinole cerkvena stavba nepretrgan razvoj v oblikovanju prostora, ki je njena glavna in edina konstantna sestavina. Romanski prostor je v nasprotju s prostorom enosmerne starokrščanske

bazilike v svojem izrazu plastičen, v sebi zaključen in se posamezni prostorni deli, ki jih oblikujeta zlasti tloris in način obokanja, ritmično vežejo v večje prostorninske enote. Za masivno zunanjščino so posebno pomembni stolpi. Stavbna gmota je zleknjena po tleh, brez višinskega zagona in materialno iskrena, pristna. Po svoje je v njej predelana starokrščanska bazilika, katere nekdanja izključno notranja pomembnost in lepotnost se je sedaj obrnila navzven, notranjščino pa je ponekod odlikoval obok namesto tradicionalnih lesenih stropov.

V kiparstvu, katerega osrednji namen je oblikovanje in uporabljanje človeške figure, pa naj ta pomeni karkoli in kogarkoli, se je prvič po kasni antiki upodobljena človeška postava spet dvignila iz ploskovitega reliefa, da bi zajela prostor in se pokazala v svoji telesnosti. Le redko pa se ji je posrečilo povsem se ločiti od arhitekture, ki ji je bila namenjena kot okras. Vse te skupine miselno urejenih in krasilno razporejenih človeških in živalskih figur, ki so obstopile cerkvene portale in napolnile poglobljena polja nad vhodi, še niso oživele v resnični človeškosti, vse so še neme, arhaično stroge, vezane na klado kamna, iz katere jih je osvobodila kiparjeva roka in niso še oživele v individualnih potezah resničnih ljudi. Vse se podrejajo arhitekturi, ki jim daje omejen življenjski prostor in okvir; vendarle bi jim vzeli še tisto malo življenja, če bi jih kot nebogljen bitja ločili od nje. Narava in popolna resničnost sta bili še daleč in pot do njiju so morala prehoditi naslednja stoletja.

Slikarstvo romanske dobe je v odnosu do naravne resničnosti enako na začetni stilno razvojni stopnji. Bodisi stensko slikarstvo, slikana okna ali pa rokopisna ilustracija, povsod, kjer se poleg prevladujočega ornamenta, ki je v svojem izrazito krasilnem namenu in ploskovitem izrazu za težnje dobe najustreznejši, pojavlja že tudi človeška figura, je ta v najbolj tipičnem pogledu postavljena v brezprostorje z modrim ali zlatim nevtralnimi ozadjem in kvečjemu ozek zelen pas tal včasih pomeni skrajno reducirano naravno prizorišče. Velikost človeške postave se ravna po pomembnosti upodobljenega in po nadnaravnih merilih, ne glede na njegovo resnično razmerje do okolice, kajti verska ideja in nadnaravni red določata medsebojna razmerja. Vsi odkloni od resničnosti v našem pomenu besede zato niso pomanjkljivost in dokaz neznanja umetnika, ki morda »takrat« še ni znal bolje delati, temveč zavestna težnja po ustvaritvi višje resničnosti, kakor jo ustvarja verska ideja in skozi prizmo katere je bilo potrebno gledati na svet okrog sebe in vrednotiti ter razlagati njegove pojave. Umetnost tega obdobja je pomembna zato, ker pomeni prvo stopnjo poslej nepretrganega razvoja evropske umetnosti v njenem približevanju k naravni resničnosti, za nas pa še posebej, ker so se iz tega časa ohranili najstarejši spomeniki, ki nas tudi na umetnostnem področju uvrščajo med narode srednje Evrope s staro kulturo.

Umetnost pozne romanike ni v hipu zamenjala svojih slogovnih značilnosti z gotskimi, temveč so se v romansko celoto le počasi vrivali elementi novega sloga — gotike, ki se je najprej uveljavila v podrobnostih. To počasno prevladovanje novega in vztrajanje pri starem pa lahko označimo s prehodnim slogom, kar velja za vsa obdobja, za prehod med romaniko in gotiko sredi 13. stoletja pa še posebej, ker je izraz »prehodni slog« že stilna oznaka prav tega časa. V arhitekturi se n. pr.

začno vrhovi oken in vrat, ki so bili dotlej polkrožni, zalamljati v šilastih lokih. Poprej geometrično strogi kapiteli stebrov so se med prvimi oglasili prebujenemu stiku z naravo in prepustili svoje mesto kamnitim cvetnim čašam, na katerih na pol razviti brstni listi zgovorno pričajo, da se polagoma napoveduje čas, ko bo narava sama postala neizčrpen vir umetnikovih ustvarjalnih pobud. V neštevilnih plastikah Marije z Jezusom bo vsak čas oživelo človeško razmerje med materjo in sinom in romanska monumentalnost v slikarstvu, ki je dajala poprej človeškim postavam nadnaravno vsebino, bo kmalu stopila na zemljo in bodo upodobljena človeška telesa resničneje zaživela v svojem okolju, pa čeprav bo potrebno še nekaj stoletij, da bodo zaživela v vsej tostranski resničnosti brez vseh nadnaravnih primesi, taka, kot jih tudi danes še skrajni naturalizem šteje za ideal slikarstva. Ta prehodni slog je bil zlasti očitni v Nemčiji, pri nas pa je zapustil pomembne spomenike v nekdanji samostanski cerkvi v Kostanjevici na Krki, pri dominikancih v Ptujju, v Špitaliču pri Konjicah in v nedavno odkritih stavbnih in kamnoseških detajlih na Gradu pri Slovenjem Gradcu.

Seveda pa vse pravkar povedano časovno ne velja za umetnostno najnaprednejšo deželo takratnega zahodnega sveta, za Francijo, kjer se je že sto let poprej uveljavila najčistejša *gotika* in nastopila svojo zmagovalno pot na vse strani ter si podredila umetnostni obraz večine evropskih dežel za cela tri stoletja in še več.

Ime je dobil ta glavni srednjeveški slog v Italiji 15. stoletja, ki je pričela oboževati antiko in je zato zaničevala vse, kar ni zraslo iz njenih korenin, zato pa tudi umetnost evropskega severa — gotiko, češ da je delež barbarskih narodov in naslednica Gotov, ki so pomagali uničevati antični svet in njegovo kulturo. Ta naziv zanj se je ohranil vse do danes in se je komaj z romantiko, ki se je v začetku 19. stoletja tudi v likovni umetnosti pričela zanimati za preteklost naroda, otrešel zaničljivega prizvoka in pomena. Medtem ko je treba šteti začetek novega sloga v Franciji, zlasti v njeni arhitekturi, že od sredine 12. stoletja dalje ter v Nemčiji komaj s tridesetimi leti naslednjega stoletja, se je s svojimi zadnjimi odmevi v raznih deželah različno dolgo obdržal in dobil tudi povsem različne končne oblike. Na splošno so ponehale forme gotike, ko je bil njen duh že zdavnaj mrtev, v začetku 16. stoletja. Pri nas pa so se — zaradi obrobne geopolitične lege in v posebnih razmerah trdožive kraške kamnoseške kulture — v ljudeh očitno zakoreninjene in priljubljene gotske oblike vzdržale vse v 17. stoletje, ko se je drugod že renesansa umaknila baroku. Posebno mesto zavzema v odnosu do gotike Italija, ki njenega duha ni nikoli prav razumela in se kar ni mogla ločiti od antičnih tradicij; te so bile tam ves čas žive in so z zmago humanizma in renesanse ter v novem odnosu do narave doživele nekoliko predelane nov razcvet.

Težko je z nekaj stavki tudi samo nakazati značilnosti, oblike in spomenike tega vodilnega srednjeveškega sloga. Tudi povsem laično oko v hotenju kvišku in v šilastem loku takoj spozna zunanje posebnosti. Seveda pa raste gotika kot odsev svoje dobe iz takratnih filozofskih osnov in družbenih razmer, ki ji dajejo širši okvir. Frančišek Asiški, Tomaž Akvinski, Dante, križarske vojne, mednarodna trgovina in po-

zneje nastanek mest — ta imena in ta dejstva spremljajo nastajanje katedral, ki so okamenela ideja srednjega veka in njegov najvišji vzpon. Vodilna umetnostna stroka, arhitektura, temelji v pogledu konstrukcije na sestavu šilastega loka, opornika in rebrastega oboka. Z njimi so bile dane popolnoma nove možnosti, ki jih antika ni poznala. Konstruktivno nujni deli stavbe niso bili več skriti, temveč lepotno izrabljeni. Stena, ki je bila v romanski dobi še težka gmota, je bila sedaj dematerializirana do prav skeletne skrajnosti: iz posameznih prostornih delov sestavljena romanska notranjščina je postopoma prehajala v enotno prostornino, ki je doživela na tej stopnji razvoja svojo končno uresničitev v obliki poznogotske cerkvene dvorane. Vertikala je zmagala nad horizontalo in porušeno je bilo prastaro razmerje med nošenimi in nosečimi členi, kajti vsak element, ki se pojavlja ob vrhu, ima svoje organske korenine v tleh, iz katerih se z vegetabilno logiko poganja kvišku. Od tod posrečena primerjava notranjščine gotske katedrale z drevoredom, v katerem so se združile krošnje dreves.

Nekaj glavnih spomenikov, nekaj svetlih imen tega obdobja: St. Denis pri Parizu, Notre-Dame v Parizu, Amiens, Rouen, Chartres, Reims, Sainte-Chapelle v Parizu, Lincoln, York, Köln, Dunaj itd. Dober primer, kako Italija nikoli ni pravilno doumela notranje moči gotike, je poleg drugih stavb iz tega časa stolnica v Milanu, najbolj gotska med njimi, kjer se je stavba skoraj izgubila v zunanjih, predvsem krasilnih elementih, nekako v skladu s pregovorom, da spričo toliko drevja ne vidiš gozda, manjka pa ji francoskega poleta, lahkote in elegance.

In pri nas doma? V pomembnejših stavbah, predvsem v samostanih, ki nam jih je posredovala tujina, smo se spoznali z novo umetnostjo že v drugi polovici 13. stoletja, čeprav smo jo komaj s poznim 14. stoletjem dokončno sprejeli za svoj stavbni izraz in je šele v 15. stoletju z množino cerkva, ki ni bila manjša od njih današnjega števila, dobesedno preplayila naše kraje. Od prvih uresničitvev gotske arhitekture na naših tleh pri ptujskih minoritih okoli leta 1260 vodi preko zaključene prekmurske skupine s konca 14. stoletja do vrhunske in enkratne Ptujске gore (okrog 1420) ter skupine meščanskih dvoranskih cerkva na Gorenjskem z domnevnim oporiščem v Škofji Loki v drugi polovici 15. stoletja, nepretrgan razvoj s težnjo po poenotenju prostornine, dokler se v 16. stoletju nismo odrekli temu toku in se spet vrnili h konservativnim gradnjam, ki so vzdrževale tradicijo gotike še vse 16. stoletje, dokler si v naslednjem niso podale rok že z zrelim barokom.

Kiparstvo se je v gotiki dodobra rešilo vezanosti na osnovno klado, iz katere je kiparjevo dleto pričelo osvobajati figure in jih oživljati v značilnih »gotskih« držah telesa, ki v prostoru in gledane od spredaj spominjajo na veliko črko S. Tudi obrazi, sprva še do skrajnosti idealizirani in tipizirani, brez individualnih hotenj poznejše portretne umetnosti, so dobivali svojevrstno človeško lepoto in milino, dokler niso ob koncu dobe oživel v vsej resničnosti posameznih ljudi. Oblačila teh figur so njih bistveni sestavni del in radovednim očem nikdar ne razkrijejo preveč golote in telesnih oblik, kot bi umetnost vse to hranila za sladokusce renesančne dobe, ki se je ves srednji vek nevede pripravljala in napovedovala. Plastika, ki je bila v gotiki sprva še močno navezana na

*Križna gora nad Škofjo Loko: gotska freska z legendo o svetem Urhu
in Korbinijanu (iz leta 1502).*

arhitekturo in bi sama zase skoraj ne bila mogla živeti, se je od nje vedno bolj osvobajala, postajala samostojen predmet verskega češčenja, pozneje pa tudi že ponazarjala svetne mogočnike in pogosto v velikih skupinah napolnila posebne vrste tako imenovanih krilnih oltarjev z množico figur, katerih izdelava izdaja spretnost in oblikovalni čut mojstra rezbarja. Kako številni izdelki srednjeveške plastike so ob svojem nastanku skupaj z arhitekturo in stenskim slikarstvom ustvarjali celotnostne umetnine, lahko sklepamo že po tem, da se je samo v Sloveniji še do danes ohranilo nad 600 primerov.

Tudi slikarstvo se je v gotski dobi razživelo v raznih tehnikah. Stensko slikarstvo, ki ga danes, včasih tudi zmotno, imenujemo kar z izrazom freske, je zlasti v notranjščinah poiskalo sleherni košček stenske ploskve, da jo je pokrilo z barvo in tako ustvarilo čudovito sozvočje z arhitekturo, branja neveščim ljudem pa v naslikanih zgodbah nadomestilo knjigo in tako opravilo poleg krasilne tudi verskovzgojno, spodbudno ali pa zastraševalno funkcijo. Poleg stenske slikarije so se zlasti uveljavila slikana okna, s katerimi je dosegel arhitekt ne samo zaželeno in dobro pretehtano osvetljava prostora, temveč mu je bila z njimi spričo zunanega izvora svetlobe dana tudi priložnost, da je dal na njih upodobljenim svetniškim postavam učinkovit izraz. Slikana tabla, ki je bila pozneje izdelana v oljni tehniki na platno, je bila tokrat še slikana s tempero na lesu in knjižna ilustracija je doživela mojstrstvo in preciznost, ki ju ni kasneje nikdar več presejala.

Seveda pa se gotsko likovno in gradbeno delovanje ni omejilo samo na sakralne stavbe in kultu namenjene izdelke. Njegov pospeševatelj je bil tudi plemič, ko si je zidal nov grad in ga hotel v mejah obrambnih potreb in možnosti za bivanje udobneje prirediti in polepšati, čeprav pri tem gotika zaradi omejenih prostornih možnosti in prvenstveno utrdbenega značaja stavbe ni mogla nikdar v celoti razviti svojih prostorninskih razvojnih nalog in se sprostiti tako, kot je n. pr. ob ustvaritvi katedrale vrgla od sebe vse vezi, ki so jo priklepale na tla, jo omejevale in ji branile polet kvišku. Tudi meščan, ki se je kot naročnik ob koncu srednjega veka pridružil cerkvi in plemstvu, ji je poskušal podaljšati življenje, toda nove duhovne in umetnostne smeri, ki so zajele Italijo že takrat, ko je gotika na severu še slavila svoj zlati vek, so bile kmalu tudi zanjo usodne. Umakniti se je morala iz mest, ki jih je bila pravkar izoblikovala, zapustila je cerkve, ki jih je pognala visoko pod nebo, pa tudi plemič in meščan sta ji kmalu pokazala hrbet. Po skoraj 400 letih tesnega sožitja jo je končno zapustilo tudi preprosto ljudstvo, kateremu je postavila nešteto vaških podružnic in mu jih okrasila s freskami. Novi čas, ki se je bližal, je nosil s seboj na vzorih iz antičnega sveta zgrajeno filozofijo, katere središče je postal človek, z obema nogama trdno zasidran v zemlji, in novo umetnost, ki je ob tesnem naslonu na naravo oživila v njegovi zavesti še ne povsem pozabljeno antiko kot ideal estetske popolnosti. Nadnaravna merila so se spremenila v zemeljska in v središču vsega je stal človek, ki ga je tudi umetnost jemala za merilo svojih stvaritev. Srednjeveški gotiki je sledila renesansa, ki je, čeprav s pogledom obrnjena daleč nazaj, odprla človeštvu pot naprej v nova obzorja.

Dalje prihodnjie

TROJE OPOZORIL LITERARNIM ZGODOVINARJEM

Pri študiju ali pri literarno zgodovinskem delu človek večkrat naleti na nasprotujoče si podatke, ki ga zbegajo, mu zmedejo jasno predstavo ter mu nalože dosti nepotrebne in zamudne dela, če si hoče priti s stvarjo na jasno. Navedel bom tri primere za zgled, kako ena napaka lahko povzroči novo ali pa se ponavlja in vleče iz leta v leto, pogosto pa tudi iz desetletja v desetletje. Tako je nekaj že dognano, in vendar ni znano. Koliko dela in časa bi si lahko prihranil, sem si mislil, ko sem brskal za temile podatki, če bi si vsakdo zapisal v spomin besede profesorja Kidriča, naj literarni zgodovinar ne zapiše ničesar, česar ni sam preveril.

1. Kdaj se je rodil Janez Mencinger?

Danes res že vsi vemo, da se je Janez Mencinger rodil dne 26. marca leta 1838. Zanimivo pa je, da je moral Mencinger sam ugotoviti, ali bolje popraviti svojo rojstno letnico (Popravek, SN 1898, št. 46, 26. febr.). Prav tako je značilno za naše razmere, da se je kljub temu popravku, na katerega sta opozorila v LZ 1898 X—X (= Fran Govekar) v oceni »Moje hoje na Triglav« (str. 252) in dr. Fr. Vidic v oceni Glaserjeve »Zgodovine slovenskega slovstva« (III. zvezek, str. 196; LZ, str. 312—3) ponavljala še nadalje. Napačno letnico, ki jo je prepisal iz Glaserja Proteus = Govekar (SN 1898, št. 25), ima namreč tudi še Grafenauer (Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, II, 429) in celo Prijatelj (LM Srpske, knj. 244, 37).¹

Kar zadeva psevdonim X—X, naj pripomnim, da imenuje dr. Josip Tominšek to oceno »brezimmno« (Izbr. sp. V, Uvod XV). Čudno, da ni ugotovil avtorja; prvič je opazil, da je ocena »samó posnetek po ‚Narodu‘« (Bohinjski Herodot, SN 1898, št. 25, 28, 29, 31, 43); razen tega pa je Govekar svoj psevdonim sam razkril v SN 1922, št. 152. Isto velja glede imena Proteus. O tem piše Tominšek (o. m., XVII), češ da mu je Fran Govekar »dovolil, da razkrije njegov psevdonim«. A čemu? Govekar ga je vendar — obenem s prejšnjim — razkril že sam v SN 1922 (št. 152, 8. julija), kjer pravi: »V ‚Slovenskem Narodu‘ (1898, št. 25 in sl.) in ‚Ljublj. Zvonu‘ (1898, št. 4) sem obširno poročal o tem delu...« Podlistek bi bil Tominšek lahko opazil, saj pozna n. pr. pesem »Mojim slavilcem«, ki je izšla v SN naslednjega dne (prim. Izbr. sp. III, 7).

2. Kdaj je umrl Janez Cigler?

Tako dr. Karol Glaser v »Zgodovini slovenskega slovstva« (1895, II, str. 160) kakor tudi dr. Ivan Grafenauer v »Kratki zgodovini slovenskega slovstva« (1920, str. 141) navajata pravilno datum pisateljeve smrti: 11. april 1869. Slovenski biografski leksikon (1925, I, 79, Kidrič) ima napačno letnico: 1867. Od tod je napako očitno prevzel tudi Avgust Pirjevč (Slovenski možje, 1927, str. 78). Toda čeprav je dr. Rudolf Kolarič v avtorjevem življenjepisu v Mohorjevi izdaji »Sreče v nesreči« (Cvetje, zvezek 11, 1936, str. 5) napako popravil in vrhu tega izrecno poudaril, da SBL *pomotoma* navaja 1867, ima napačno letnico še tudi po tem Marja Boršnik, in to ne samo v svojem »Pregledu slovenskega slovstva« (1948, str. 111), ampak tudi v »Kratkem bibliografskem pregledu slovenskega slovstva« (1955, str. 19), in prav tako Stanko Janež v »Pregledu zgodovine jugoslovanskih književnosti« (I, 1953, str. 148). Pravilno letnico — 1869 — pa imajo Pregelj-Tomšič v »Slovstveni zgodovini Slovencev, Hrvatov in Srbov« (1938, str. 51) in Janko Moder v drugem snopiču prvega dela zapiskov iz zgodovine Družbe sv. Mohorja z naslovom »Iz zdravih korenin močno drevo« (1953, str. 219).

¹ Prim. Janez Mencinger, Moja hoja na Triglav, izdala Primorska založba Lipa, 1956. Spremne besede, str. 188 (opomba).

Tudi to je že natanko ugotovljeno. In vendarle si bo celo slavist belil glavo s tem, ko bo enkrat bral, da je izšla 1857, drugič, da 1858, potem spet, da jo je priobčil Slovenski koledar, Slovenska koleda, Mohorjev koledar, Janežičeva Slovenska koleda in celo — Slovenski glasnik. Poglejmo torej, kako je s to rečjo!

Dr. Karol Glaser v »Zgodovini slovenskega slovstva« (1896, III, str. 309) sicer nekoliko pomanjkljivo, vendar pravilno navaja, da je »Mravlja« prvič izšla v Slov. Koledi 1858. Na drugem mestu (str. 203) točno navaja tudi, da so spis »ponatisnile ‚Novice«, vendar pa ne pove, kdaj je to bilo. Točnejše podatke ima dr. Ivan Grafenauer v »Zgodovini novejšega slovenskega slovstva« (1911, II, str. 406), kjer v opombi pod črto omenja, da je »Mravlja« izšla v Slovenski Koledi za 1858, in sicer na straneh 211—220, a Novice da so jo ponatisnile 1857 v številkah 94—96. Toda medtem ko isti avtor v svoji »Kratki zgodovini slovenskega slovstva« (1920, str. 207) postavlja spis v leto 1857, trdi v SBL (1925, I, str. 167), da je »Mravlja« izšla v Slov. koledarju za l. 1858. Čeprav je to verjetno samo pomota namesto Slov. koleda, vendarle moti tistega, ki ve, da je poleg le-te res izhajal tudi Slovenski koledar (in Slovenski romar). Te dvome mu resda vsaj nekoliko razprši dr. Anton Slodnjak, ki v uvodu k prvemu zvezku Erjavčevega Zbranega dela (1934, str. 65—66) piše, da je Erjavec »že 1857. l. v Janežičevi Slovenski koledi napisal klasični vzorec poljudno-znanstvene, boljše bi rekli leposlovne povesti iz narave v Mravlji«. Še izčrpnije podatke ima v Opombah. Tam (str. 242 sl.) pravi, da je »spis izšel v Slovenski Koledi za 1858. l., ki je izšla na svetlo novembra 1857. l. Beremo ga na str. 211—220. Bleiweis je v 94. listu Novic (25. novembra) priobčil o Koledi obširnejše ‚oznanilo‘. Najbolj je pohvalil Erjavčev spis, o katerem je zapisal, da ... nam se je gosp. Fr. Erjavcova Mravlja tako prikupila, da jo v Novicah ponatisnemo«. In res so spis v Novicah (v 94.—96. listu) ponatisnili.»

Kot bomo še videli, je to doslej najboljši odgovor na vprašanje, kdaj in kje je spis izšel. Po Slodnjaku ima enako točne podatke tudi Janez Logar v svojih uvodih k Erjavčevim spisom v Cvetju. Tako pravi na primer v uvodu k Hudemu breznu (Cvetje 15, 1941, str. 14—15), da je bila Mravlja priobčena v Slovenski koledi za l. 1858, še določneje pa se izraža na strani 21: že v l. 1857 sta med sodelavci v Slovenski koledi za l. 1858 Erjavec (Mravlja) in S. Jenko s pesmimi... Tudi v uvodniku k Živalskim podobam (Cvetje 17, 1943, str. 6) beremo, da je »Mravljo napisal Erjavec kot akademik in jo priobčil v Mohorjevi koledi za l. 1858. To je prvi spis, ki ga je Erjavec izročil Janežiču.«

Človeku se zdi, da mu je stvar že kar jasna. Samo nekaj ga moti. Za Glaserjevo in Grafenauerjevo Slovensko koledo oziroma Slovenskim koledarjem ga je namreč udarila v oči Slodnjakova Janežičeva Slovenska koleda in sedaj še Logarjeva Mohorjeva koleda. A najhujše je, da ti zapre sapo, ko odpreš istega Slodnjaka, ki te je doslej še najbolje poučil, Letopis slovenskega slovstva, dodatek k Pregledu, stran 502, in bereš: 1858, Erjavec, Mravlja SG (= Slovenski glasnik)! Zdaj si pa res ne moreš kaj, da ne bi vprašal s Pilatom: Kaj je resnica?

Ko pa se nato zatečeš k Marji Boršnikovi, bodisi v njen »Pregled slovenskega slovstva« (1948, str. 116) ali v »Kratki bibliografski pregled slovenskega slovstva« (1953, str. 28), si enako razočaran. Kaiti obakrat boš bral: Mravlja, SG 1857. Ta podatek je seveda še bolj presenetljiv ko tisti v Letopisu. Vprašuješ se, od kod neki ima M. Boršnikova vse to, tembolj, ko pozna pod geslom: Janežič Slovensko koleda, 1857-58 (P 114, Kbp 25). Mogoče je dvojje: ali je prevzela podatek po Slodnjakovem Letopisu, ali pa jo je zapeljalo to, da je bil v Einspielerjevem »Slovenskem prijatelju« (1856, 187) koledar Društva sv. Mohorja resda napovedan kot »Glasnik« (seveda ne Slovenski, kakor se je imenoval kasneje Janežičev list!), vendar se je med letom preimenoval v Slovensko koleda za leto 1858 (prim. Jaško Moder, Iz zdravih korenin močno drevo, 136). S tem naslovom je potem jeseni res tudi izšel.

Zapisal sem, da je podatek pri Boršnikovi še bolj presenetljiv kakor pri Slodnjaku. Kako to? Ker ima Slodnjak letnico prvega letnika Slovenskega glasnika, je v tem vsaj neka logika, misliš si, nemara je pa Mravlja res izšla

tam. A Boršnikova bi bila pač lahko pomislila, da je Slovenski glasnik začel izhajati — šele prihodnje leto!

Stanko Janež v svoji »Slovenski književnosti« (1953, str. 217) navaja samo letnico izida, in to pravilno (1857). Podrobnejše podatke, ki potrjujejo Slodnjakove navedbe v Erjavčevem Zbranem delu, najdemo v prvem in drugem snopiču prvega dela zapiskov iz zgodovine Družbe sv. Mohorja, ki jih je pod naslovom »Iz zdravih korenin močno drevo« nabral Janko Moder (1952, 1953). Tam najdemo podatke o imenu, uredniku in uspehu, dalje izvemo, da je Mravlja zares izšla v Mohorjevi Slovenski koledji (str. 136), poučimo pa se tudi natančneje o času, ko so knjigo razposlali udom (str. 182). O teh zapiskih lahko potrdimo, da so točni, pač pa Moder koledar imenuje po uredniku Janežičevo »Slovensko koledo« (str. 136, 298).

Kateri od navedenih podatkov so pravilni in kateri ne, o tem pa se lahko prepričaš, če stopiš v NUK in si daš prinesiti knjigo s signaturo: 34167, VII, E, g (katere pa tudi ne najdeš kar tako). Tam lahko ugotoviš, da je Erjavčeva »Mravlja« izšla pod številko XXIV. na straneh 211—220 v knjigi s temle naslovom: »Koleda. Slovenska koleda / za leto / 1858 / Slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje / Vredil / Anton Janežič / c. k. učitelj višjih šol v Celovcu / Izdalo društvo sv. Mohora / v Celovcu / Natisnil Janez Leon.« — Knjiga ima 267 strani. Pred njo je XXXI strani obsegajoča Slovenska pratika kot Priloga Slovenske koleda. V predgovoru urednik Anton Janežič razlaga naslov »koleda«. A »čelo jej — po urednikovih besedah — kinča v železo vrezana podoba Božje poti na sv. Višarjev«.

Erjavčeva Mravlja je potemtakem izšla jeseni 1857, in sicer v času med septembrom, ko je Janežič v Lešah napisal Predgovor, in novembrom, ko so Slovensko koledo razposlali udom (Moder, o. m.) in ko so jo že tudi ponatisnile Novice. Izšla pa je v Slovenski koledji, to je društvenem koledarju Društva sv. Mohorja, ki ga je urejal Anton Janežič. To leto bo torej minilo sto let, odkar je izšlo to znamenito Erjavčevo delo.

France Vodnik

K SNOVI ZA ROMAN POŽGANICA

Spomini iz mladosti, ki sem jo preživel v Pliberku na Koroškem, me vežejo na kraje in ljudi, ki jih Lovro Kuhar opisuje v Požganici, saj sem te kraje nšestetokrat prehodil in poznal tudi nekaj oseb, ki so v romanu opisane. Za časa koroškega plebiscita sem služboval v Velikovcu in mi je od takrat znano, da je bil v tem času državni nadzornik jeklarne na Ravnah dr. Maks Obersnel, ki živi sedaj kot pravnik v pokoju v Portorožu. Letos sem ga obiskal in ga prosil za pogovor v zvezi z vsebino Požganice.

»Tovariš doktor, vam je roman Prežihovega Voranca Požganica gotovo znan. Ali menite, da je tovarniški državni nadzornik in sekvester inženir Goremaš, ki ga pisatelj Kuhar opisuje v poglavju *Lenkica se boji*, identičen z vašo osebo?«

»Roman pisatelja Lovra Kuharja Požganica mi je seveda dobro znan. Poznavalci razmer so mi zatrjevali, da je sekvester in državni nadzornik Goremaš v romanu karakteriziran po meni nekako tako, kot da bi bil jaz tisti Goremaš, ki ga pisatelj opisuje. Če je to res, moram iskreno izjaviti, da je po mojem občutku nekoliko karikature v tej podobi. Kljub temu pa rad dam pojasnilo v zvezi z vsebino romana Požganica, kolikor so mi dogodki in ljudje iz tiste dobe ostali v spominu, in tudi dovolim, da se moje izjave objavijo.

Preden preidem na podrobnosti, bi bilo za proučevanje vsebine romana koristno, da pojasnim razmere, ki so ob mojem prihodu vladale v jeklarni na Ravnah. Po rodu sem Tržačan. Po prvi svetovni vojni sem izgubil službo v Trstu ter se po večmesečni nezaposlenosti izselil v Slovenijo v začetku junija 1919, ravno ob času, ko so jugoslovanske čete zasedle Celovec. V Ljubljani mi je bila naložena funkcija državnega nadzornika pri jeklarni na Ravnah, kamor sem prispel 24. junija v spremstvu dvornega svetnika Pirnata, šefa takratnega osrednjega urada montanističnih obratov. Položaj, ki sva ga našla v jeklarni, je bil obupen. Vodilno uradništvo jeklarne, tako tehnično kakor komercialno, je pred jugoslovanskimi četami zbežalo v Avstrijo, glavna

blagajna podjetja je bila prazna, spisi razmetani po pisarnah, delavstvo brez zaposlitve in brez zasluzka in v tovarni sami nikakega vodstva. Dvorni svetnik Pirnat je postavil za začasnega tehničnega vodjo koroškega Slovenca Beguša, ki je malo poprej prišel iz Avstrije, meni pa je bila zaupana naloga, da polagoma poskrbim za obnovitev obratovanja in za zaposlitev delavstva. Obratna blagajna, ki jo je vodil blagajnik in računovodja Čas in v kateri se je hranil tudi denar bratovske skladnice, je bila v redu. Čas je bil sicer znan kot nemško orientiran, toda bil je zelo korekten in vesten uradnik, tako da sem mu nadaljnje vodstvo blagajne brez pomislekov lahko zaupal. S pomočjo nekaterih oseb, ki so jim bile znane krajevne razmere, sem začel urejevati kaotični položaj. S posredovanjem osrednjega urada montanističnih obratov je bil jeklarni dovoljen kredit pri nekem ljubljanskem denarnem zavodu in sprejel sem v službo nekaj novih moči, ki so mi bile priporočene, kakor Tržčanško Boro Piščančev, primorskega rojaka Lojzeta Verdikona in še druge dobro uporabne in nacionalno zanesljive moči; med njimi je bil Rajko Kotnik, bivši malgajavec, in nekaj njegovih tovarišev, kasneje pa zlasti ing. Viktor Feticch iz Ljubljane. Treba je bilo preskrbeti dobavo premoga in drugih potrebščin za obratovanje. Nadalje je bilo treba vzeti v delo naročila, kolikor so bila še izvedljiva po ločitvi Mežiške doline od avstrijskega ozemlja, zlasti je bilo treba ustanoviti potrebne poslovne stike s področjem novega domačega trga. Pri tem komercialno-organizacijskem delu mi je zelo pomagal uradnik Gatterer, po rodu Nемеc, poročen z zavedno Slovenko iz Slovenjega Gradca. Uspehi teh prizadevanj se niso mogli pokazati od danes do jutri, zato je razumljivo, da je delavstvo, morda tudi pod vplivom Slovencem sovražne propagande, kmalu postalo nestrpno. Večinoma je bilo včlanjeno v socialnodemokratski organizaciji, ki je bila do tedaj odvisna od avstrijske centrale v Celovcu, in je bilo vsaj dozvedno povečini nemško orientirano. Ko so se oglasili v nekem ljubljanskem časniku napadi na novi režim v tovarni, sem se odločil za — tedaj nenavaden — direkten stik s celotnim kolektivom. Sklical sem delavstvo v največjo delavnico in tam razložil značaj svoje funkcije, namene, ki jih ima nova uprava, in pa težave in ovire spričo dogodkov. Izjavil sem, da imam najboljšo voljo, urediti razmere kolikor bo mogoče dobro, in da bom pri svojih ukrepih vedno po možnosti upošteval tudi upravičene želje delavstva, ker je moja naloga braniti javne koristi, ne pa koristi privatnega lastnika tovarne. Zborovanje je rodilo dober uspeh, nastalo je boljše medsebojno zaupanje in pri vseh važnejših ukrepih sem se posvetoval z delavskimi zaupniki, ki so bili preudarni in pravični. Tako so bile kmalučasno rešene razne upravičene želje delavstva in kasneje je bila sklenjena tudi posebna kolektivna pogodba na osnovi premične lestvice po indeksu cen nekaterih življenjskih potrebščin in v sporazumu z ljubljanskimi organi organizacije. Prav dobro se spominjam delavskih voditeljev Štora, ki je takrat vodil krajevno strokovno organizacijo, Gradišnika in Juha.

Težja je bila organizacija službe in dela v tovarni; posebno tehnična stran poslovanja je prinesla žal nekoliko razočaranja, ker je bil začasni tehnični vodja podjetja Beguš mnenja, da se da dobro uporabno jeklo izdelati tudi v martinovi peči in da bi se moglo prodajati kot pudlano jeklo zlasti v Srbijo, kjer so poprej pudlano jeklo iz ravenske jeklarne radi kupovali. Kmalu se je seveda izkazalo, da martinovo jeklo nima tistih lastnosti, ki so jih predelovalci pudlanega posebno cenili, in marsikatera pošiljka je bila vrnjena. Toda bilo je vedno več naročil in sčasoma smo tudi pudlati lahko zopet začeli, tako da se je pristno ravensko pudlano jeklo zopet pokazalo na trgu in smo ga začeli tudi izvažati.

Lastnik jeklarne na Ravnah, Vincenc grof Thurn-Valsassina, se je v spremstvu svoje žene pokazal poleti 1919 na Ravnah. Z njim je prišel dr. Heinrich Luckmann, sin Karla Luckmanna, ki je bil do leta 1906 generalni ravnatelj Kranjske industrijske družbe na Jesenicah. Grof Thurn je zaupal zastopstvo svojih koristi dr. Luckmannu kot svojemu pravnemu svetovalcu, zato sem, kolikor je šlo za razmerje državnega nadzorništva do lastnika podjetja, imel opravka le z dr. Luckmannom. Ta si je seveda prizadeval okrepiti položaj lastnika in je upravo podjetja polagoma vzel pod svoje vodstvo v sporazumu z osrednjim uradom državnih montanističnih obratov, toda meni je bila tudi

nadalje pridržana pravica, da sem ukrepe uprave nadziral, jih ocenjeval glede javnih interesov ter jih po potrebi tudi ustavil. Dr. Luckmann je kot grofov upravni svetnik prihajal večkrat na Ravne, po njegovem posredovanju se je smel vrniti eden izmed pobeglih tehničnih uradnikov, ing. Lorberau, ki mu je bila takoj zaupana funkcija ravnatelja, in njemu je dr. Luckmann vpričlo mene dajal navodila, kolikor sem se z njimi strinjal. V marsikaterem vprašanju pa se nisva strinjala in potem nisem dovolil, da bi se njegova navodila izvajala. Tako na primer glede pripadnosti jeklarne h kartelu avstrijskih jeklarn, ki je imel sedež na Dunaju. Uveljavil sem stališče, da je nevzdržljivo, da bi se cene posameznih vrst jekla, ki jih je začela jeklarna proizvajati, določale v tujini. V drugih vprašanih sem se pa pogosto lahko učil od dr. Luckmanna resnega obravnavanja problemov, pred katere je bilo postavljeno vodstvo podjetja, kajti bil je izurjen zvedenec na področju montanistične industrije. Moja funkcija na Ravnah je trajala tri leta. Ko je namreč grof Thurn dobil jugoslovansko državljanstvo, je služba državnega nadzornika prenehala in sem 1. julija 1922 izročil tovarno lastnikom v popolnoma svobodno upravljanje.«

»Lovra Kuharja ste gotovo poznali osebno. Kaj lahko o njem poveste?«

»Kmalu po mojem prihodu na Ravne mi je Rajko Kotnik priporočil, naj sprejem Lovra Kuharja v službo. Ker je bil domačin iz bližnjih Kotelj, sem ga z veseljem sprejel in dodelil računovodji Casu. Kolikor se spominjam, je pozneje Kuhar vodil bratovsko skladnico jeklarne.

Ko sem bil že v službi na Jesenicah, me je Kuhar pismeno prosil, naj interveniram pri dr. Žerjavu, ki je bil tedaj na vladi, da bi priporočil političnim oblastem, naj ga pustijo pri miru; menda je bil Lovro Kuhar že tedaj osumljen komunistične propagande. Odgovoril sem mu, da sem pripravljen zavzeti se zanj, vendar mi mora navesti konkretna dejstva, ki naj bi opravičila moje posredovanje. Toda na pismo nisem prejel odgovora.«

»Katere osebe, opisane v romanu Požganica, so vam bile osebno znane?«

»Kolikor prihajajo v poštev osebe, ki nastopajo v Požganici, so mi dobro v spominu iz vrst delavstva jeklarne Pipan, Abšnar, Gradišnik, Juh in Štor. Za Pipana in Abšnarja vem dobro, da sta bila nemško orientirana. Ali je bil Pipan predsednik socialnodemokratske stranke, mi ni znano. Ali je bil Štor predsednik krajevene socialnodemokratske organizacije, ne vem. Mislim, da je bil predsednik strokovne organizacije, gotovo pa je, da je bil predsednik izvoljenih delavskih zaupnikov.

Izmed članov Narodnega sveta so mi v spominu gostilničar Oset s Tolstega vrha, guštanjski župan Lečnik (v romanu pod psevdonomimom gent Požeg) in prevaljski župnik Riepl (v romanu pod imenom Rep). Kmalu po svojem prihodu sem bil povabljen na sejo Narodnega sveta na Prevalje. To je bila prva in zadnja seja Narodnega sveta, ki sem se je udeležil, ker sem se menda zameril župniku Rieplu. Ko sem namreč na seji zaradi okrepitve nacionalne misli na Koroškem predlagal, da bi se tudi na Koroškem osnovala sokolska organizacija — v Trstu nismo poznali nasprotja med liberalizmom in klerikalizmom — to zastopnikom klerikalne stranke ni bilo všeč. Morda me zaradi tega niso več vabili k sejam.«

»Važno vlogo igra v romanu Požganica Dudaš, nadgozdar na veleposvestu grofa Thurna. Po mojem mnenju pod tem imenom ne more biti opisan nihče drug kot nadgozdar Pleiner, ki sem ga tudi jaz spoznal med plebiscitno dobo in se ga spominjam kot nadutege Nemca.«

»Če je vaše mnenje pravilno, da je pod psevdonomimom Dudaš opisan Pleiner, moram povedati, da Pleiner tudi pri meni ni v najlepšem spominu. V Guštanj je prišel kmalu po mojem prihodu in prevzel vodstvo gozdne uprave grofa Thurna. Bil je sudetski Nemec in je skušal biti v dobrih odnosih z menoj. Imel sem prvotno vtis, da je spodoben človek. Pozneje se je izkazal kot zagrizen hitlerjanec in vam bo mogla o tem več povedati moja sestra Marija Turk. Njen mož Ivo Turk je bil namreč knjigovodja gozdne uprave in tako podrejen Pleinerju, s katerim se je pa zaradi svoje natančnosti in poštenosti večkrat sprl. Napetost med njima se je posebno povečala, ko so v Avstriji prišli na krmilo nacisti in je Pleiner vedno odkriteje kazal svojo politično barvo. Vsekakor je Pleiner sokriv, da so Nemci aprila 1941 mojega

svaka, ki je bil takrat župan občine Črne, zaprli in odpeljali, najpoprej v Celovec in Begunje, potem pa v taborišče v Nemčiji, kjer je leto dni kasneje od hudega trpljenja na prisilnem delu ali pa morda zaradi mučenja umrl.«

»V poglavju Lenkica se boji je opisan pogovor državnega nadzornika Goremaša z občinskim tajnikom Košuto. Kaj je resnice na tem pogovoru?«

»Pod psevdonimom Košuta je pisatelj Kuhar verjetno imel v mislih takratnega guštanjskega občinskega tajnika Ludvika Košutnika, ki je bil res Malgajev borec, zaveden Slovenec in član Sokola, a je imel to napako, da je včasih prerad pogledal v kozarec. Z njim sem imel v času, ko sem bil državni nadzornik na Ravnah, precej stikov. Pogovori pa, ki naj bi bili v stanovanju državnega nadzornika Goremaša s tajnikom Košuto, so docela izmišljeni. Posebno namigovanja na sladkor so vsekakor brez podlage, ker ni bilo v tistih časih v Guštanju sploh nobene občinske aprovizacije, ravno tako je pogovor o imenovanju novih mojstrov le pisateljeva fantazija. Tudi o pisarniških močeh za gozdno upravo, omenjenih na strani 270 romana, mi ni nič znanega.«

»V poglavju Strojna manifestira za nedeljivo Koroško je opisana manifestacija guštanjskega nemčursko orientiranega delavstva za nedeljivo Koroško. Ali vam je o tem kaj znanega?«

»Kolikor se spominjam, je bila res ta manifestacija, bil pa je to nepomemben dogodek, ker je bila Mežiška dolina takrat že definitivno priključena Jugoslaviji in se je udeležilo tega sprejema le malo nemško usmerjenih prenapetežev.«

»Na koncu romana opisuje Kuhar dogodke na dan pred plebiscitom in na dan plebiscita. Ali vam je Kotnik kdaj pripovedoval, da je zadnji dan pred plebiscitom obiskal generala Maistra?«

»Jaz sam sem bil zadnja dva meseca pred plebiscitom poslan v posebni misiji v Rožno dolino na Koroškem, kar bo opisano na drugem mestu. Po vrnitvi v Guštanj bi mi bil Kotnik, ki me je redno obveščal o vsaki važnejši zadevi, ki me je zanimala, gotovo pripovedoval o sestanku z generalom Maistrom. Tako so tudi dogodki, opisani v tem poglavju romana, verjetno več ali manj le delo pisateljeve fantazije.«

Po nasvetu dr. Obersnela sem obiskal v Ljubljani njegovo sestro, vdovo Marijo Turkovo, ki mi je dala o nadgozdarju Pleinerju tale pojasnila:

»Postava nadgozdarja Dudaša je zvesta slika Pleinerja, ki sem ga dobro poznala, saj smo skoraj 20 let živeli v neposredni bližini, najprej v Guštanju, kasneje pa v Mušeniku, ko se je tja leta 1932 preselila gozdna uprava veleposestva grofa Thurna. Pleiner je prišel v Guštanj v začetku leta 1920 iz Avstrije, kjer je bil poprej v službi. Najel ga je za grofa Thurna dr. Luckmann za namenom, da ga postavi za šefa gozdne uprave. Bil je sudetski Nemeц in se je znal hitro prilagoditi jugoslovanskim razmeram. Pisatelj Kuhar je časovno spremenil njegov prihod tako, kakor da bi bil Pleiner v Mušeniku že leta 1918, ker je pač rabil tako spremembo pri opisu dogodkov v romanu. V karakteristiko Pleinerjevega značaja bom povedala še tole: Pleiner je prišel v Guštanj z enim samim kovčkom, v najkrajšem času pa si je napravil precejšnje premoženje, imel je krasno stanovanje in svoj avto. Kmalu po plebiscitu se je začel potegovati za jugoslovansko državljanstvo, kar je poskušal na razne načine. Silil se je celo v sokolsko društvo, pa ni bil sprejet. Ko je prišel na Prevalje za okrajnega glavarja dr. Hacin, je res dosegel naše državljanstvo, potem pa začel ovajati napredne ljudi. Moj pokojni mož je moral celo pred sodiščem pričati v korist ovadenih mladeničev. To je bilo v letih 1925 in 1926. Moj mož je bil doma v okolici Pliberka na Koroškem, kjer je bil med plebiscitom občinski tajnik. Po plebiscitu se je preselil v Guštanj in stopil v službo gozdne uprave, kjer je bil podrejen Pleinerju. Ko so začeli v času hitlerizma delovati petokolonaši, smo občutili, da je z njimi sodeloval tudi Pleiner. Moj mož je bil takrat župan občine Črna. Nekoč so mimo Mušenika korakali fantje in prepevali pesem Hej Slovenci. Pleiner je fantu, ki je pevce vodil, takoj odpovedal službo, češ da je grof Nemeц in da je tudi on Nemeц in da takega ne dovoli. Občina pa ga je prisilila, da je delavca vzel nazaj v službo. Zato se je maščeval nad mojim možem. Ko je prišla v Črno nemška vojska, so ga takoj aretirali in ga nismo več videli. Med preiskavo je navedel za pričo Pleinerja, ker je pričakoval, da bo zanj ugodno izpovedal.

Pleiner pa je baje glasno izjavil, da Turk ne zasluži drugega kot vrh. Moj mož je umrl v taborišču Ravensbrücku. Pleiner je sedaj v službi nekje blizu Wolfsberga na Koroškem.«

Ljubeznivi gospe Turkovi sem se zahvalil za njene podatke, ravno tako se zahvaljujem dr. Obersnelu za pojasnila, ki bodo za nadaljnja raziskovanja romana Požganica nedvomno dobrodošla.

V Ljubljani sem obiskal še univerzitetnega profesorja inženirja Viktorja Fetticha, ki ga dr. Obersnel omenja v svojih spominih. Na vprašanje, kaj ve povedati o osebah, ki jih Lovro Kuhar opisuje v Požganici, mi je odgovoril:

»Prišel sem v Guštanj šele 1. oktobra 1921, torej po dogodkih, ki jih opisuje Prežihov Voranc v Požganici. V jeklarni na Ravnah sem služboval šest mesecev, nato pa nastopil službo v rudniškem podjetju Mežica, kjer sem služboval 19 let. V romanu opisane osebe so mi večinoma dobro znane, zlasti Dudaš — Pleiner, Košuta — Košutnik, Goremaš — dr. Obersnel itd. Pleinerja sem spoznal podrobneje šele med svojim službovanjem v Žerjavu pod Jazbino, dva kilometra od Mušenika, kjer je Pleiner paševal. Bil je vedno nemško orientiran, čeprav se je vsem prilizoval. Posebno se je pokazal njegov značaj, ko je prišel na oblast Hitler. Po prihodu Nemcev je bil Ortsgruppenleiter. Znesel se je takoj nad nacionalnimi državljani, po njegovem naročilu so bili zaprti župniki, Sokoli, Ivo Turk in drugi. Glede na svoje osebne izkušnje lahko trdim, da je Dudaš — Pleiner v romanu še celo zelo milo opisan.

Sicer je zgodba v Požganici povest, značaj jazbinskih kmetov je pa prav dobro opisan, ker so trdoglavi prebivalci Jazbine vedno nekaka republika zase. Tudi nacionalna orientiranost delavstva v jeklarni Ravne in njihova odvisnost od vodstva socialnodemokratske stranke v Celovcu je dobro podana.«

Tudi profesorju Fettichu izrekam za njegove podatke toplo zahvalo.

Anton Svetina

Slovniske in pravopisne drobtine

PLOVITI, SPLOVITI

I. K. z Dolenjskega mi je sporočil, da bere pogosto v časopisih napačno obliko ploviti in sploviti namesto pravilnega plaviti in splaviti.

Res je, ta napaka ni redka, še celo zelo stara je. Že v Cigaletovi Znanstveni terminologiji iz leta 1880 beremo »ploviti«, gotovo pod vplivom srbohrvaščine. V slovenščini glagola ploviti ne poznamo. Imamo pluti, v sedanjiku plovem ali plujem, v preteklem času: plul, plula sem. Glagol rabimo v ne-prehodnem pomenu, n. pr. ladja plove ali pluje po morju. Tudi ptič pluje po zraku. Prehodni glagol pa se glasi: plaviti, plavim, plavil sem. Plavijo na primer les, drva. Dovršnik se glasi splaviti, splavim, splavil sem. Zato edino prav: pred kratkim so splavili ladjo.

Ivan Tominec

VODNA TEHTNICA

Ali nam najdete lepo slovensko besedo za »Wasserwege«? V Pravopisu je pri besedi libela rečeno: priprava za določanje vodoravnice. Ali je vodna tehtnica prav? Malo dolgo je — tako sprašuje prijatelj A. M.

Priznati moram, da sem malo v zadregi. Izraz vodna tehtnica je očitno narejen po nemški besedi »Wasserwege«. Dobeseden prevod je sicer, a to ni njegova glavna napaka. Tista priprava ni tehtnica, ker z njo ne tehtamo. Angleži ji pravijo »level«, torej »libela«, izraz, ki ga ima tudi Slovenski pravopis. Beseda je tujka, prijatelj pa bi rad imel slovensko. Tomšičev nemško-slovenski slovar iz leta 1954 ima izraze: vodna tehtnica, libela in vodoravnica. Ružene Škerlj Angleško-slovenski slovar ima za angleško »level« libela in vodna tehtnica. Poleg izraza »vodna tehtnica« imamo torej še izraz »vodo-

ravnica«. Vodoravnica pa pomeni nekaj drugega. To tudi po besedilu SP, ki pravi, da je libela priprava za določanje vodoravnice. Vodoravnica je seveda umetna beseda, narejena k pridevniku »vodoraven«, ki prav tako ni ljudski izraz. Za zdaj torej ne kaže drugače, kakor da se zadovoljimo ali z izrazom vodna tehtnica ali pa da rabimo tujko libela.

Ivan Tominec

NEKAJ O OSEBNIH ZAIMKIH

Osebni zaimki delajo marsikomu preglavice. Vzemimo za primer osebni zaimek za tretjo osebo dvojine. Slovenske slovnice navajajo za mestnik osebnega zaimka za 3. osebo dvojine obliki: *njiju* in *njima*. Obe obliki se danes rabita v knjižnem jeziku. Za današnjo rabo sta torej obe pravilni, le da si je oblika »pri *njima*« svojo upravičenost priborila šele po analogiji. Prvotno je bilo prav le »pri *njiju*«. Tako so pisali vsi protestantski pisatelji 16. stoletja. Tudi nekatera slovenska narečja poznajo obliko *njiju* še danes. V drugih narečjih je doživela različne spremembe. Obliko je upravičeno sprejela tudi knjižna slovenščina. In oblika »*njima*«, ki jo tudi dopuščamo v knjižnem jeziku? Tu moramo poudariti, da se je omahovanje med skloni, prav tako pa tudi zamenjavanje dvojine z množino najprej pokazalo pri zaimkih. Tako se n. pr. obliki *mi*, *vi*, ki sta množinski, že od nekdaj rabita tudi za dvojino, ki se je v zadnjih stoletjih začela v tem primeru razločevati od množine s tem, da je dobila v dodatek števniki dva, dve: *midva*, *vidva*. Zamenjavanje sklonov je bilo drugačno. Prvotni mestnik je bil enak roditelju, v našem primeru *njiju* za oba ta sklona. Pozneje pa je jel jezik pogosteje enačiti dajalnik in mestnik, v našem primeru *njima* za oba sklona: *njima* sem dal, pri *njima* sem bil. Tudi v knjižnem jeziku se danes pogosteje rabi pri *njima* kakor pri *njiju*. Zato pa seveda še ne moremo reči, da je zveza »pri *njiju*« napačna.

Ivan Tominec

GRADIM NA OBJEKTIH

Glagol *gradim* je direktni prehodni glagol, zato gradimo hiše, ceste, tudi socializem, nikakor pa ne moremo graditi na dvanajstih objektih, kakor čisto beremo. Kajti če bi gradili *na* objektih, bi morali biti objekti sami že prej zgrajeni. Kjerkoli pa tudi ne gradimo nebotičnikov. Pravilno je: *lani so gradili dvanajst objektov*.

Fr. Jesenovec

K POMENU GLAGOLOV »PRIZNATI« IN »PRIPOZNATI«

Pravnik F. G. pravi: Opažam, da mnogi ne ločijo besed »priznati« in »pripoznati«. Preprosti ljudje teh dveh besed nikdar ne zamenjujejo. Slišal sem Izance, Vrhničane, Pohorce, Ribničane.

Razumem, da je pravniku do tega, da rabimo pravilno glagola, ki sta tudi pravna izraza. V strokovnem izrazoslovju morajo biti besede nedvoumne.

Poglejmo, kaj pravijo naši besednjaki! Za Slovenski pravopis je »priznati krivdo« isto kot »pripoznati krivdo«, priznati komu kaj, n. pr. sposobnost, znanje ipd. je po istem priročniku to, kar pripoznati sposobnost, znanje itd. Soznačnica za priznan dolg je pripoznan dolg, priznan sploh isto kot pripoznan. Govorimo o priznanem ali pripoznanem učenjaku, strokovnjaku. Tako slovar Slovenskega pravopisa, podobno drugi slovarji. V pogovornem jeziku izobražencev opažamo, da se izraza priznati in pripoznati najpogosteje rabita v istem pomenu, le da se na splošno daje prednost glagolu priznati. Sicer pa tudi pravna terminologija izraza nedosledno rabi. Toženc prizna dolg pred sodnikom, ta pa izreče sodbo na podlagi pripoznave ali izreče priznalno sodbo.

Enačenje glagolov priznati in pripoznati v splošnem knjižnem in pogovornem jeziku pa nas le ne sme zapeljati v to, da bi ne videli pomenskega razločka med *njima*. Priznati je toliko kot ne tajiti. Če reče kdo, da prizna krivdo, hoče s tem povedati, da je kriv in da tega tudi ne taji.

Priznati komu sposobnost je po naših jezikovnih priročnikih isto kot pripoznati komu sposobnost. Pa je vendar razloček med priznati krivdo in priznati sposobnost. Priznati krivdo smo enačili z izrazom ne tajiti krivde, priznati komu sposobnost pa je nekaj več; zato bi v tem primeru rekli rajši: pripoznati komu sposobnost, kar ni le ne tajiti sposobnosti, temveč jo v nekem smislu že vrednotiti. Drug primer: Ga ne pripozna več za svojega sina. Seveda mora priznati, da mu je sin, a ga vendar noče pripoznati za sina, ker ne vidi v njem vrednega potomca.

Ivan Tominec

Odgovori in pogovori

SONCE Z VELIKO ALI Z MALO

Kot »oboženelec« imam ne samo pravico, temveč tudi dolžnost, da se »branim«. V številki 2 »Jezika in slovstva« me je profesor L. V. razglasil za poglavitnega krivca, da se je pri nas udomačila raba velikih začetnic za Sonce, Luno in Zemljo. Moja obramba bo prav kratka in v stilu, ki je postal v povojnem času zelo moderen. Prav ničesar ne bom zanikal, temveč bom vse lepo priznal. Toda zaradi tega se ne bom trkal na prsi kot grešnik, pač pa bom uporabil priliko, da obrazložim razloge za svoj »greh«.

Predvsem moram pribiti, da ne gre meni prioriteta glede uvedbe velikih začetnic za omenjena tri nebesna telesa. Res pa je, da sem ta način pisanja, kakor pravi L. V., dosledno izvedel v svoji »Kozmografiji za višje razrede srednjih šol« in ji tako dal pečat avtoritete. Zagrešil pa sem še veliko več. Kot urednik poljudnoznanstvenega mesečnika »Proteus«, ki je najbolj razširjen med srednješolsko mladino, sem vedno pazil, da so vsi sotrudniki sledili mojemu zgledu. Priznati moram, da mi je bilo to prav lahko, kajti vsi pisci, ki se ukvarjajo z astronomskimi problemi, so bili in so istega mnenja kot jaz. Gotovo so tisti, ki delajo na tem področju, najbolj poklicani, da sodijo o umestnosti velikih začetnic za Sonce, Luno in Zemljo. Ti pa so vsi soglasni v tem, da so v astronomiji Sonce, Luna in Zemlja »res taka lastna imena«, kot so Venera, Mars, Io, Sirius idr. Kako naj se pišejo ta tri imena v pesmih in povestih, prepuščam pesnikom in pisateljem. Pri astronomih bi bila torej stvar povsem v redu. Kaj pa pri jezikoslovcih? Menim, da tudi v tem pogledu ne more biti nobenega očitka. Ko sem namreč sestavljal svojo »Kozmografijo«, sem se prav glede pisanja astronomskih imen obrnil na profesorja Antona Breznika in od njega dobil odgovor, da naj se piše Sonce, Luna, Zemlja podobno, kakor pišemo Mars, Jupiter itd. Prav tako, da naj se v skladu s tem piše Lunin mrk ali Zemljin tir in podobno.

L. Čermelj

Op. ur. Kjer ni krivde, seveda tudi ni krivca. Prav je, da se zamotano vprašanje temeljito pretrese, preden izide druga izdaja SP.

A. B.

PISATELJ MEŠKO ŽIVI NA SELAH

Tov. T. Turičnik sprašuje v pismu uredniku JiS, kje živi pisatelj Meško. V reviji JiS I, 218 se bere, da živi Meško v Selah pri Slovenjgradcu (po SP bi bilo prav: pri Slovenjem Gradcu). »V eni izmed naslednjih številki revije pa prof. V. Smolej dokazuje, da Ks. Meško ne živi v Selah pri Slovenjgradcu, temveč da pisatelj živi v Selih pri Slovenjem Gradcu. Trdi, da SP zahteva tako.«

Na str. 218 JiS I res stoji zapisano: »Po Slov. pravopisu napačno ima P (= Marie Boršnik Kratek bibliografski pregled slovenskega slovstva, 1955), da je Meško župnik v *Selah* pri Slovenjgradcu, namesto pravilno: v *Selih* pri Slovenjem Gradcu.« Toda zaman sem iskal v naslednjih številkah kake Smolejeve opombe o tem imenu. — Res ima Slovenski pravopis (str. 19, toč. 3): ...Sela, iz Sel, v Selih (ne: v Selah), vendar se pa v SP ne na omenjenem mestu ne drugod nič ne omenja, da gre za Sele pri Slovenjem Gradcu. Vasi

Sela je po Svetličevem kazalu krajev na Zemljevidu slovenskega ozemlja (SM, 1922) nič manj ko osemnajst in nekatera se za tržno tudi tako sklanjajo, kot pravi SP na navedenem mestu. Na istem zemljevidu so še štirje kraji *Sele*, med njimi tudi vas s tem imenom pri Slovenjem Gradcu (gl. Svetličevo Kazalo). O sklanjavi tega imena pa SP ne govori. Sklicevanje nanj torej v nobenem primeru ne drži. Marja Boršnikova je čisto pravilno zapisala ljudsko sklanjatveno obliko *Selah*; ali z napačnim predlogom *v* ali s pravilnim *na*, ne vem, ker nimam njene knjige pri roki. Niti se ni dala »speljati« Slov. pravopisu, ki tega imena sploh ne navaja.

Vse hvale pa je vredno, da je tov. Turičnik v svojem pismu navedel, kako ljudje v kraju samem govorijo: *Siale*, grem na *Siale*, Meško živi na *Sialah* (pør Slovèn Grácu ali na *Sialah* nad Slovèn Grácam). Ime je torej množinski samostalnik ženskega spola, kakor Brežice, Begunje, Domžale itd., kot tudi dobro pripominja pisec pisma. V mežiškem narečju, kamor spada govor na *Selah*, so začeli samostalniki srednjega spola že prehajati v samostalnike ženskega spola, zlasti v množini, pa tudi že v ednini, n. pr. črieva -e ž, stopala -e ž, jabuka -e ž. Sklanjatev imena *Sele* je potemtakem čisto v skladu z razvojem deklinacije pri samostalnikih srednjega spola v tem narečju.

Za vsa zemljepisna imena, zlasti za krajevna, bi nujno bilo treba izdati poseben pravopisni slovar. Prej je seveda treba na terenu zbrati vsa ta imena, ne samo imenovalnik, marveč vse sklone, v prvi vrsti tudi zveze s predlogi (na *Selah* ali v *Selah*), pa še pridevnik iz imena in pri krajevnih imenih tudi ime prebivalca in prebivalke. To je zamudno delo, a zanj niso poklicani samo slavisti, tudi geografov, statistikov in politične uprave se to tiče. Slavist bo pri tem delu moral odločiti, katere so zares ljudske oblike, ali *Sela* pri Slovenj Gradcu ali *Sela* nad Slovenj Gradcem; zdi se tudi, da se pridevnik Slovenj v ljudskem govoru danes več ne sklanja. Toda od kod so oblike Slovenjega Gradca, Slovenjemu Gradcu itd.? Ali so res samo knjižne? Ali imajo morda osnovo v drugih govorih istega dialekta ali v sosednjih narečjih? Dokler se to ne dožene, bomo pridevnik Slovenj sklanjali, kakor je za sedaj določeno v SP.

Meško torej živi na *Selah* pri Slovenjem Gradcu ali: na *Selah* nad Slovenjim Gradcem.

R. Kolarič

ŠE ENKRAT SELE

Trije domačini naj izpričajo, kako naj velja. Prežihov Voranc ima v potopisu Od Kotelj do Belih vod v knjigi pod istim naslovom zapisano: na *Selah* (str. 192). Prav tam berem v listku Nebeški sejem (str. 73 s), ki se nanaša samo na *Sele* in selanski cerkveni shod: selanska soseska (73), na *Sele* (74, 78), na Gornjih *Selah* (81), a enkrat iz *Sel* (87), kar bi štel v račun slabemu korektorju. Prežih ima dalje pridevniško obliko: o selski farni cerkvi (74) in selanska gospodinja (81 in še drugje). Prebivalci so mu *Selani* (74), poleg *Selanec* (74), in *Selanke* (74). — Ksaver Meško je župnik v tej fari pod Uršljo (goro) polnih 35 let; zato ga tudi moremo šteti za domačina. V kakšnih tridesetih svojih knjigah se mi je podpisal, povsod: Spomin na *Sele*. Na *Selah*. V pismu, datiranem »*Sele* 15. 11. 1956«, odgovarja na moje vprašanje: Ljudsko je samo fem. plur., torej *Sele*. *Sela* so uvedli knjižni ljudje. Ljudje govorijo: Na *Selah*, grem na *Sele*. — Dr. Franc Sušnik, slavist, doma v Mežiški dolini, od koder se vidijo tudi Meškove *Sele*, piše (pismo 19. 11. 56): Pravimo: *Sele* (*Sielä*), na *Selah* (*Sieläh*), grem na *Sele* (*Sielä*), pridem s *Sel* (*Siel*). Vaškan: *Selanec*. Pridevnik: selski in selanski. Zgledi: Selanski puobi, selanska dekletä so blä židanä; toda: sielski zvonovi so se čuli. Torej je navadno selski, a s prizvokom bahoritnosti: selanski.

Ko sem pred izidom 1. številke I. letnika JiS napisal poročilo o Marje Boršnikove »Kratkem pregledu«, sem se ravnal po SP, ki predpisuje pisavo: *Sela*. Zdaj ima JiS tak glas, da preglasuje in preglasi predpis SP, če je očitno napačen. Mislim, da moramo pri *Selah* iti za ljudskim govorom.

Viktor Smolej

NOVE KNJIGE ZALOŽBE „Mladinska knjiga”

KNJIŽNICA »ČEBELICA« (cena: broš. din 50, kart. 110)

2. knjiga V. Winkler: MALI SMOLČEK

3. knjiga Grimm: SNEGULJČICA — štiribarvna slikanica

KNJIŽNICA »SINJI GALEB« (cena: broš. din 90, ppl 150)

3. knjiga J. Jalen: BOBRI — VRH

KNJIŽNICA »KONDOR« (cena: broš. din 130)

Shakespeare: HAMLET

KNJIŽNICA ZA MLADINO

P. Voranc: SOLZICE, ilus. F. Mihelič (cena: broš. din 120, ppl 190)

Ch. Dickens: OLIVER TWIST, il. G. Cruikshank (cena: broš. din 390, ppl 560, pl 690)

ZBIRKA »ZLATA PTICA«

LITOVSKÉ PRAVLJICE, il. A. Leptova (cena za prednaročnike din 300)

ZBIRKA POTOPIŠOV »GLOBUS«

T. Sekelj: DALEČ OD CIVILIZACIJE, prevedla M. O. in N. D., opremil Boris Gabršček (cena za prednaročnike din 300)

CICIBANOVA KNJIŽNICA

B. Jurca: BRATEC IN SESTRICA, il. C. Potokar (cena ppl din 220)

D. Gorinšek: VESELI RAJ, il. J. Vidic (cena broš. din 90)

D. Maksimovič: VETROVA USPAVANKA, il. M. Vogelink (cena broš. 150, ppl 190)

O. Župančič: CICIBANOVE PESMICE, kart. slikanica, il. M. Stupica (cena din 100)

O. Župančič: PESMICE, il. M. Stupica (cena din 100)

E. Smasek: VELIKI IN MALI ZAJEC, kart. slikanica (cena din 150)

RAZPRODANE SO

J. Jalen: Bobri I. in II. del (knjižnica »Sinji galeb«)

F. Bevk: Kaplan Martin Čedermac (1. knjiga »Kondorja«)

S. Puškin: Stotnikova hči (2. knjiga »Kondorja«)

I. Cankar: Križ na gori (3. knjiga »Kondorja«)

Homer: Iliada (4. knjiga »Kondorja«)

A. Martič: Belko, kart. (1. knjiga »Čebelice«)

Knjige ali zbirke lahko naročite v vsaki knjigarni ali pa direktno pri založbi

»MLADINSKA KNJIGA«

Ljubljana, Tomšičeva ul. 2

